ДР. М. ПАЧОВСЬКИЙ

ІЛЮСТРОВАНЕ
УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО
В ЖИТЄПИСЯХ

ЦІНА 35 Ц.

УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
УКРАЇНСЬКОГО ГОЛОСУ
В КАНАДІ.

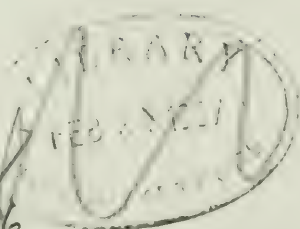
ДР. М. ПАЧОВСЬКИЙ

ІЛЮСТРОВАНЕ УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО В ЖИТЄПИСЯХ

ЦЇНА 35 Ц.

ВІННІПЕГ, МАН., 1917.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
212-214 Dufferin Ave. - Winnipeg, Canada

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Частину матеріялу, поміщеного в сій книжочці, друковано в давнійших річниках діточої часописи „Дзвінок". Тепер додано до нього дальші житеписи наших письменників та доведено річ до 60-х років нашого літературного житя. Цілість книжочки становить неначе продовжене історії про нашу бувальщину, про яку давнійше написав Др. Ост. Макарушка. Однак буває иногді, що повисша книжочка про старинну добу нашого письменства не завсігди найде ся під рукою, а для повного зрозуміня річи конечно треба мати бодай короткий погляд на розвиток нашої старинної літератури; тому у сьому передслові згадаю коротенько про ту давнину.

В духовому житю народа велику вагу має географічне положене його країни. Як раз український нарід займав таку область, що не дуже була вигідною для спокійного розвитку його культури, через що Україна полишила ся зразу позаду других европейських народів. Вона становила граничну межу між варварським а культурним світом і тому приходило ся їй зводити тяжкі боротьби з варварськими народами та тим самим захищувати своїми грудьми від нього усю західну Европу. Опісля скинувши з себе ярмо неволі, що вимагало доволї трудів та жертв, по страті немало сил в крівавих боях, ступила вона на шлях до культурно-просьвітної праці, яка між тим у західно-европейських народів розвелась вже в широкому розмірі. Найбільшу в тому ділї заслугу поклав наш князь **Володимир Великий**, що завів урядово християнську віру на Україні-Руси 988. року, а з новою вірою прийшла до нас висока на той час византійська культура, яку підготовили попередні купецькі та воєнні зносини Українців з Греками.

Осередком духового житя усеї України-Руси став город Київ, положений на горбоватому березї ріки Дніпра, столиця Великого князя Володимира.

IV

Сей князь ставши християнином сильно дбав про розширене нової віри, будував церкви, (Десятинну церков), вивіновував їх та старав ся о духовенство, аке би не тільки ширило нову віру словом, але й письмом. Володимир не поминув і науки для боярських дітий яких силоміць велів зводити до черців на „книжноє ученіє". Він спровадив також з Греції артистів, малярів, будівничих, каменярів а враз з ними привезено до Київа і грецькі твори штуки (різби) та металеві гроші. В той спосіб пересаджував сей мудрий князь на нашу землю византійську ученість та культуру. Тай сама його лагідна вдача єднала собі чимало приклонників і поважальників, задля чого його імя полишило ся в памяти народа, бо в давних піснях народних та штучних згадуеть ся його як безмежно доброго володаря.

Він лишив наслідником на княжому престолі свого сина Ярослава, званого „Мудрим" (1018—1054), що зовсім ступав шляхом свого батька та дотримував і ширив зачаті його діла. За його часів настав перший митрополит з роду Українець, Гиларій, що в своєму ученому творі „Похвала" вихваляє заслуги Володимира й діла Ярослава, який велів списати обичаєві закони в книжку п. з. „Руська Правда", щоби тим чином спинити надужитя княжих урядників.

Вельми важне діло склало ся за часів наслідника Ярослава князя Ізяслава, (1054—1077), а то засновано тоді Печерський монастир, який став правдивим огнищем духового житя на старинній Україні. Найважнійшою особистостию в тому монастирі був ігумен Теодосій Печерський (1062—1074). Він завів в ньому лад та надав дуже строгі постанови після студийського монастиря в Царгороді. В Печерському монастирі попри инші твори повстала наша найдавнійша так звана Несторова, чи радше Начальна літопись, що виказує чимало впливу духа, українсько-руської мови та народної поезії.

В тому отже монастирі скупляла ся жива праця письменників старинної доби і він тільки був головною

причиною хорошого розцвиту нашого письменства аж до нападу Татар на Київ в р. 1240.

Як сам город Київ звемо „матірю руських городів", так можна назвати Печерський монастир матірю всіх наших монастирів в старині, звідки віра й культура несла ся по всіх усюдах України-Руси та де находили приют убогі, старці, калїки й голодні сироти — а де також шукали поради в політичному стремлїню сучасні князї. Сей монастир завдяки жертволюбивости вірних з кождим роком щораз то більше збогачував ся не тільки в грошах але і земських добрах. В ньому бачимо попри учених черців, що займали ся письменством — також ріжних ремісників та рільників.

Тому сьогодня Печерська Лавра може похвалитись величавими дорогоцїнними будівлями, златокованими образами і чималим земським добром.

Рівночасно з осередком духового житя в Київі проявляєть ся також рух в такому же напрямку в домонґольській добі і в Смоленську, Новгороді, Чернигові та в Галичи.

За той час (до р. 1240) зростало сильно наше письменство завдяки живим зносинам з Царгородом та з полудневим Славянством, особливо з Болгарією, де в часах князя Симеона широко цвила християнська література, збогачена також незовсїм доґматичними (правдиво християнськими) творами касти Богумілів, що перемішавши християнську науку з поганськими віруванями болгарського народу ширили її словом і письмом.

У нас письменство за той час було більше перекладне, чим оригінальне та найбільше творів було церковного змісту, але окрім того не хибувало і світських памятників. Всї ті твори писались мовою староболгарською, але пристосованою до живої українсько-руської мови, а тую штучну мову наших старинних памятників звемо староруським язиком, який полишив ся до сьогодня в церковних книгах. Але сей язик не був однаковий у всїх тодїшних творах, бо світські писаня приймали більше слів та зворотів з живої народної мови, а церковні,

книги менше. Навіть до світських книг входили мимоволї також народні леґенди, перекази, пословиці та піснї, через що мали вони немало звязи з народним житєм, хоч писали їх духовні люди. Особливо народна поезія була могучим чинником в розвитку старинного письменства, де ми при кінці 12. столїтя бачимо штучну поетичну школу, якої найкращим витвором є широкозвісне Слово о Полку Ігоря, основане на історичній подїї і на народній, хлопській поезії. Автор сього твору, великий народолюбець, перенятий народною поезією та хлопським житєм, з глубоко патріотичними почуванями строго судить лихих, а хвалить добрих князїв, бажаючи злучити їх спільною ідеєю до борби з поганцями за добро краю і народу.

Такий гарний розцвит нашого письменства зупинила страшна хвиля нападу Татар на Київ.

Тому з р. 1240. зачинає ся не житє а животїнє нашого письменства в тому самому напрямку. Небавом ослабляє ся ще наша духова жизнь полїтичними подїями, як з одної сторони завойованєм Галичини Казимиром 1340, так повстанєм нової держави на півночи, якої столицею став зразу Володимир над Клязмою, а опісля Москва. Тай Литва не дає нам спокою, бо збогачуєть ся нашими землями, хоч притім пересаджує в свою державу нашу культуру, віру, мову та приймає до державних урядів наших освічених мужів. Надто завойованє Царгороду Турками 1453. року перервало цїлковито всякі зносини України-Руси з полудневим світом, а тим самим ослабило ще дуще наше духове житє та розвиток письменства, в якому тільки переписують ся давні твори, головно апокрифічного (церковних тайних книг) змісту. Ся послїдна галузь найсильнїйший мала вплив на народ, бо витворила народні оповіданя про житє Святих, Ісуса, про загробний світ, муки та кари грішників по смерти. Таке слабеньке лїтературне житє в незміненім напрямку вело ся аж до кінця 15 столїтя, що тим чином закінчує перший головний період, з двома, з огляду на силу руху, підподїлами.

VII

Під сам конець 15. столїтя зачинає появляти ся у нас одна з тих новостий, які вже в зах. Европі ширше були звісні, с. є. друкарська штука.

Она видає у нас 1491. року першу церковну книжку друковану в Кракові. Однак доперва в 16. столїтю р. 1617. Др. Франц Скорина, запізнавши ся за границею з реформаторським стремлїнєм, друкував першу біблїю, переложену на свою рідну мову, яка однак була мішаниною з українсько-руської і білоруської мови. За приміром Скорини виготовляє ся в половині 16. столїтя в Пересопниці перевід Євангелія, з болгарського язика на українсько-руську мову, але тоє Євангеліє не було звісне широкому світови, бо його недруковано, отже не мало великого значіня в лїтературному житю. Зате в половині 16. столїтя за приміром польських єзуїтських шкіл наші розбуджені до житя брацтва стають живо закладати школи, в яких учать ріжнородних наук подібно як в західній Европі, де запанував новий, свобідний напрям науки, званий гуманїзмом, що розбудив замилованє до красних штук, поезії, фільозофії та наук природи. В тімже часї с. є в половині 16. столїтя входять українсько-руські землї в тїснїйшу звязь з західною Европою через полїтичну унїю з Польщею в Люблинї (1569 р.), після якої змагає ся сильно вплив польщини, особливо серед висшої верстви нашої суспільности, який ще дуще зростає, коли настала церковна унїя в Берестю 1596. Сеся послїдна релїгійна подія викликала словесну борбу, (полєміку), між православними а католицькими, як і протестантськими визнавцями віри. Спір сей видав дуже обширну нашу полемічну лїтературу, якої твори в численних вже тодї у нас друкарнях друковано в живій народній мові, як пр. найповажнїйший огляд того письменства Захарія Копистенського „Палїнодія".

Під конець 16. столїтя цвите вже широко шкільництво під управою наших брацтв, де гуртують ся учені мужі, що пишуть відповідні потребам часу твори та складають вірші духовні і світські. Особливо визначила

ся львівська школа, а на початку 17. столїтя київська, яка з 1632. роком заходами молоденького, дуже вченого митрополита **Петра Могили** перетворює ся на висшу наукову колеґію його імени. Сеся Колеґія стала отже найвисшою тодї школою в цїлій Українї-Руси, але на жаль, не видавала вона таких людий, щоб старали ся просвітити народ в чисто народному дусї, бо з неї виходили вчені мужі, що вміли добре латину та церковщину і визначували ся як сильні оборонцї православної віри. Однак сеся школа не була без впливу на розцьвіт нашого письменства. В нїй плекано горячо віршоване і драматичну поезію т. зв. шкільну драму, в якій знаходимо вставлені між акти веселі сцени, що звались інтермедіями та інтерлюдіями і були писані чистою народною мовою з предметом із сїльського житя. В самій же драмі видко й поступ, бо зразу представляла вона тільки картини релїґійного змісту як муки Спасителя, похід Його до пекла, житє осіб з біблїйної історії і ин. З часом беруть писателї драм предмет з історії як „Володимира Великого", або воєнні дїла Б. Хмельницького. Колиж опісля в початках 18. ст. Колеґія, перемінена на академію, підпала цїлковито під московський вплив, тодї і драма змосковщилась, хоч інтермедія все ще писано українською мовою. — Кромі тої драми цвила тамже і вертепна драма (Різдво), яка широко розповсюднилась між народом та по части остала в нас до сьогодня подекуди на селах. З Колеґії в часї свят і ферий йшло богато молодців між народ, — були то так звані мандруючі студенти, — що написувались співом та виголошуванєм ріжних віршів, або представляли драми. Деякі не вертали вже до школи, а лишались по селах „ученими дячками" і ту плекали віршоване, яке вже мало більше народну цїху. Дехто з них йшов аж на Запороже в козаки, де дослужив ся скоро урядів старшини як пр. писаря.

В той спосіб ширила ся наука, яку плекано в Могилянській колеґії, і в дальших сторонах України-Руси Колиж по смерти митрополита Петра Могили (1647

року) словесна борба перемінилась в боротьбу на мечі, яку підняв Богдан Хмельницький 1648 р., притихає літературне житє на Україні-Руси і настає соромний конець козацьких воєн угодою в Переяславі 1654 р., де Богдан піддав Україну під протекторат московських царів, що потягло за собою сумні наслідки, звісні в історії під назвою „руїни". Одинокими корисними здобутками на полі духового житя були народні думи та козацькі літописи, писані народною мовою урядовим стилем.

Автономія України, запевнена Москвою в Переяславській угоді, нівечить ся що раз більше: зразу тайком при виборі гетьмана-запроданця Брюховецького (1663 р.) а відтак, коли правобічну Україну віддано Польщі 1667 р. (в Андрусові), Москва явно занапащує давні права, що найкраще показалось по битві під Полтавою 1709. року, по смерти великого і ідеального гетьмана Мазепи. Найсильнійшими ударами для вільної України були: видана заборона уживати по урядах української мови (1721 р.), заведенє в Глухові тайної поліції, Малоросійської Колеґії, що слідила кождий крок козацької старшини та загарбала українські землї, знесенє гетьманства 1764 р., зруйнованє Січи 1775 р. та заведенє невільництва (кріпацтва) 1782. року.

На правобічній Україні, позбавленій тіснійшої звязи з лівобічною, без столиці Києва, змагаєть ся щораз більше польський вплив, замикають школи, просьвіти, темніють міщани і духовеньство та настає цілковитий занепад духовної жизни й письменства, яке тільки блимає в василиянських, латинських, школах.

Серед таких сумних відносин не могла і в сій части України цвисти література як слід, а про народну мову ніхто не журив ся. Одинокі сільські малоосвічені священики в підгірських околицях в Галичині плекали її, списуючи нею збірнички найріжнороднійшого змісту, головно проповіди (казаня) до яких використують всякі друковані твори, навіть протестантські. В тих рукописних збірках містять ся також ріжні пісні, частини

інтермедий, житеписи з апокрифічними оповіданями, лікарські поради, віщованя про погоду й пору року і т. и.

Найважнійшим же друкованим твором оо. Василіян був Збірник релігійних (церковних) пісень Богогласник, який полишив чималий вплив в народї, бо деякі пісні як Пречиста Діво Мати, — Коляди та пісні про загробне житє, стали дуже популярними на всій Україні-Руси. Не мало впливу лишилось між народом з другої книжки, що видали Василияни, Народовіщанія, де подано катехитичні науки віри, а важнійші питаня пояснено леґендарними оповіданями.

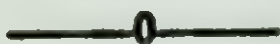
Видимо отже, що, як з одної сторони наше письменство до кінця 18. століття, хоч принесене від других народів підлягало щораз більше впливам духового житя українського народу та його словесности, так з другої знова сторони воно намагалось стояти висше житя простого народу, який довгі-предовгі віки оставав в погордї не тільки у чужих але й у своїх верховодів. Тим то й народна мова не могла добити ся до приналежного їй становища в поважних творах в повній своїй чистоті, поетичности та незміримому богацтву, але допускалась свідомо тільки до менше важних писань, що служили звичайно для розвеселеня й жартів; се зовсім відповідало панському настроєви нашої пануючої верстви від найдавнійших часів до недавних. Тому то й просьвіта простого народу нікому не лежала на серці, а ще менше його матеріяльні обставини. Однак сей великанський простий народ, не тільки в нас, але й в цілій Европі, погорджуваний висшою верствою суспільности, скривав під сільською стріхою трівко своє прадїдне духове богацтво: рідну мову, поезію, історичні спомини, казки, перекази та леґенди, а коли учений світ не міг вже догодити освіченій верстві суспільности своїм мертвим язиком і з чужим змістом писаними творами, тодї звернули ся письменники до того простого народа під його сільську стріху, а він радо їм дав усе своє духове богацтво, дав школи, освіту, словом: видвигнув національне житє в гору, а тим самим подав спромогу нез-

лїчимим людям, образуватись та займати опісля найрізноріднїйші платні і почетні становища.

З сього вельми поверховного огляду нашого духового житя в старині можна заключити ось що: Наше теперішне письменство, основане на житєвій силї народа, не являєть ся твором тільки нових часів, бо воно навязуєть ся елєментами народної духової творчости до найстарших наших памятників, які з огляду на мову можна віднести до двох діб нашого духового житя с. є. від 11. до кінця 15. столїтя і від 16. до кінця 18. столїтя.

В другій добі виступає сильнійше народна ціха в письменстві, а в духовому житю бере участь не тільки духовенство, але й світські люди, а по части й сїльський народ, що й в полїтичному зглядї зазначує своє істноване та стремить до повної свободи.

В сїй вкінці добі добиваєть ся жива народна мова своїх прав і становища в письменстві, яке однак осягла аж заходом І. Котляревського, якого предтечею став Гр. Сковорода.

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО В ЖИТЄПИСЯХ

Григорій Сковорода

Він уродив ся р. 1722 в Чернухах в Полтавщині, на Україні. Учив ся в школах в Київі, а відтак удав ся за границю в західну Европу, щоби пізнати висші науки та учених людий. Вивчивши ся ту фільозофії, вернув на Україну та став учителем в переяславській семинарії; але небавом покинув ту школу і став приватним учителем у богатого пана-Українця Тамари. Ту зачав писати свої перші верші та байки. Опісля дістав посаду в висшій школі в Харкові, де однак довго не перебув, бо задля своїх ідей, що з ними не годили ся прочі учителі, мусів покинути посаду, і від тоді він вже нігде не став служити. Він вештав ся по всій Україні серед великих недостатків і злиднів та всюди голосив свою науку, що треба просвічувати найперше простий народ живим словом і приводити його до свідомости, що він є людиною, що він є народом, котрий має за собою бувальщину — має історію.

Він, яко чоловік бувалий, бо зійшов був пішки Польщу, Угорщину, Німеччину й Італію, був зовсім иншого переконаня, як тодішна інтеліґенція на Україні, і тому виступав остро

Григорій Сковорода.

проти закріпощуваня простого народу. Він казав: „говорять, що простий народ є чорний — він спить і най собі спить міцним сном. Але хто спить, той ще не є мертвим, і коли він виспить ся, він пробудить ся і покаже ся бодрим".

За його научуванє по всіх місцях і мандрівку по селах прозвано його українським Сократом, (бо колись грецький фільозоф Сократ так ширив свою науку — фільозофію).

Його наука була успішною, бо шляхта зрозуміла його ідею і значінє народного вихованя, а доказом сего є, що опісля зложила більше як 600 тисяч рублів на заснованє університету в Харкові, котрий отворено аж р. 1805, по його смерти.

Він отже був першим мужем на Україні, що зрозумів вагу всенародної освіти, а навіть дав нам примір, що всякий освічений Українець не повинен стояти оподалік від темного люду, але при всякій нагоді і на всякім місци уділяти йому свого знаня, поучувати та просвічувати розмовляючи з ним щиро як з людиною, а не як з невільником. Тим способом можна збудити до житя спячий народ і піднести його до значіня між иншими народами. Се отже була велика новість, нова ідея, що зве ся „національна". Його спосіб науки є найвідповіднійший і для наших часів, бо живим словом можна так малого як і старого чоловіка найскорше научити і просвітити. Тому таких Сковородів повинно і сьогодня бути богато між Українцями, навіть між письменною молодіжию, що вернувши зі шкіл на свята або на вакації на село, сходить ся з своїми давними непросвіченими товаришами; тії певно охотно слухати будуть всього того, чого тамті научили ся в школі, особливо оповіданя з рідної історії та

письменства.

Сковорода своєю наукою підготовив вже чимало дорогу для І. Котляревського, що є властивим творцем нової доби в українськім письменстві.

Сковорода умер в 1794. році.

Наукові твори писав він по більшій части московською мовою, але не понехтував і української, особливо уживав її в поезії, хоч і ту є слова чужі. Одну його пісню помістив Котляревський в своїм драматичнім творі „Наталка Полтавка", а іменно співає еї там возний („Всякому городу нрав і права").

Іван Котляревський

1769—1838.

Він уродив ся, виховав ся і скінчив школи в Полтаві, на Україні. Його батько був урядником маґістрату, а хотяй походив з дворянського роду, не був богатий, а в дома говорив не по московськи, як инші дворяни, тільки по українськи. Син Іван любив прислухуватись бесїдам батька про історію України: про гетьманів, про зруйноване Січи та про тяжку долю крепаків і нелюдське поведенє українських панів з підданими їм селянами. А вжеж найбільше тїшили Івана ті маґістратські возні, що їх бачити мав він нагоду дуже часто; вони говорили по ніякому: ні то по українськи, ні то по московськи, ні то по такому, як у церкві читають св. Євангеліє, себто по церковному.

Першу науку побирав Іван, тодїшним звичаєм, у дома, де вивчив ся читати Псалтир і Часослов, а відтак віддав його отець до висшої школи, семинарії. Ту вчили всїх предметів по московськи, а се зразу трудно приходило Котляревському, але він своєю пильностію і сильною волею поборов всї трудности та став дуже добрим учеником і милим товаришем, бо всї семинаристи полюбили Івана за хороші мужицькі піснї й казки та за його власні вірші;

його з того прозвано ритмачем (віршописцем).

По скінченю сеї школи пішов Іван учителювати по дворянських домах, бо українські пани звичайно не посилали синів до публичних шкіл, але держали дома приватних учителів. Побут його на селї мав притім дуже великий вплив на него; тут Котляревський вільними

Іван Котляревський

хвилями перебирав ся в народний одяг та ходив по вечерницях і досвідках, де пізнав добре народні звичаї, пісні та мову.

Покинувши відтак учителювати, перейшов у судову службу в Полтаві, а по 7 роках вступив до війська, де служив десять літ і яко капітан пішов на пенсію. У війську визначував ся він хоробростію, а притім великою людяностію. За се любили його так прості жовнїрі (москалї), як і старшина, бо Котляревський

умів усяке товариство своїми веселими приказками добре забавити, а коли був вже на пенсії, бував так у найвисших панських домах, як і у низьких хатах городян та селян, де його звали „громадським кумом".

Тоді був він настоятелем Інституту для дворянських дітий і директором аматорського театру в Полтаві.

Умираючи (нежонатий) роздав він весь свій маєток своїм своякам і знакомим, а двом селянським кріпацьким родинам, що у него служили, подарував він свободу.

Котляревський проживав як раз в тих часах, коли на Україні в наслідок пановання Москви запропастилась давна „слава і воля". Катерина II. веліла знести гетьманство (1764), зруйнувати „Січ" (1775), а р. 1782 затвердила кріпацтво с. є. невільництво українського народу. Тим чином ціла маса народу розпала ся на два табори, а то: на інтеліґенцію з численними дворянами (рід шляхти), що цурали ся рідної мови, і на простий, закріпошений нарід, що не мав жадної волі.

З тих причин народна мова попала в поневірку, хотяй в попередних часах побіч церковної уживали єї вже в деякій скількости до літературних творів, як до історичних записок (літописий), та списували в ній пісні так набожні як і світські, комедії (інтермедії) а навіть церковні проповіди в Галичині та ріжнородні казки, які полишили ся до нині в недрукованих старих зборничках.

Котляревський, чоловік образований, знав не тілько чужі літератури, але його займали і твори свого старинного письменства, а найбільше полюбив він гарні наші народні пісні, які часто чув він в Полтавщині, перебуваючи між простим народом. Він пізнавши його красний характер, полюбив цілив серцем живу народну мову, народні пісні і народні звичаї.

Він яко образований чоловік знав, що всї народи Европи старають ся мати літературу у своїй рідній мові, тому відважив ся і сам ввести в письменство українську мову. Ще в школах пробував він писати вірші тою мовою, що йому дуже удавало ся, а всї товариші радо було читають його веселі, смішні стишки. Він підняв ся перелицювати (перемінити) поважний римський твір „Енеїду" на смішну, зробивши старинних героїв українськими бурлаками.

Кромі сеї перелицьованої Енеїди, котрої першу частину видруковано р. 1798. написав він ще два драматичні (театральні) твори: „Наталку Полтавку" і „Москаля чарівника", де представив красні характери дївчини, жінки, парубка, а тим самим сказав, що межи простими людьми бувають навіть чеснійші люди, ніж між образованими. При тій нагоді виставив він на сміх тих Українців, що то посмакувавши трохи урядової служби, як возний, або якої шкільної, московської науки, як Финтик, — цурають ся вже своєї рідної мови, а навіть своєї рідної матери-селянки.

Українська та московська інтелїгенція чи-

тала радо Енеїду Котляревського, сміяла ся з початку, але дальше, коли стала читати в тім творі опис мук українських панів в пеклї — трохи схаменула ся і не поступала так строго з кріпаками. Надто представлена на сценї „Наталка Полтавка" розбудила в українських панах прихильність і любов до народних пісень і до самого народу.

Твори Котляревського мали великий вплив не лиш на Полтавців, але і на инші міста України, а головно на Харківщину. Хотяй ту вже богато освідомив інтелїґенцію Сковорода, але він не мав такого впливу як Котляревський, бо Скоровода все ще якось не ясно відносив ся до простого селянина, котрого любив більше на позір, ніж як оно справдї було. Тай в розмові не уживав він чистої мужицької мови. Але твори Котляревського малювали вже ясно й вірно житє українського народа і тому Котляревського уважають **творцем нової доби** нашого письменства, що зачинає ся з появою першої части його Енеїди в р. **1798.**

До сього звороту в нашім письменстві спонукала Котляревського головно любов до свого народу та його гарних пісень і милозвучної мови, а відтак і пізнанє лїтератур инших народів та живий рух, який проявив ся межи Славянами в західній Европі. Кромі того були то неспокійні часи Наполеона і Французів, що заворушили цїлу Европу так на поли полїтичних як і лїтературних змагань поодиноких народів. Той дух часу опанував і Москалів а за-

разом і Українців, бо богато молодців з Росії виїздило на науку до західної Европи, де переймали ся новими поглядами, а навіть між військовими людьми було чимало прихильників нових ідей, що противили ся нелюдському поведеню панів зглядом селян та в загалі кріпаків. З тих причин простий народ, його жите, його пісні та звичаї доходили до якогось поважаня, а писателі стали займати ся списуванем творів тої устної словесности, або самі складали такіж пісні, поеми та оповіданя.

Петро Артемовський-Гулак

1790—1866.

Був перший по Котляревськім значнійшим писателем, що розвинув свою діяльність в місті Харкові, котре лежить на Україні, на всхід від Полтави.

Він скінчив середні школи в Київі, а на університет прийшов у Харкові. В Харкові був вже університет від р. 1805 і ту тому було богато студентів ріжної народности, що жили з собою в приязни та поучували один другого про свій нарід та розповідали про народні звичаї, пісні, казки і т. д. Артимовський тут міг легко виучити ся і польської мови та она дала йому поміч в його студентському житю, бо він став учителем (лектором) тої-ж мови на університеті, а сам готовив ся до іспиту з історії. Зложивши іспит, був професором російської історії на тім університеті до р. 1850. Опісля жив він на пенсії аж до своеї смерти також в Харкові.

З початку Артемовський писав московською мовою, але познакомивши ся з творами Котляревського та з польською літературою, став писати байки так власного видуму, як також переводив з польської та німецької мови, або попереблював поважні твори старинних пи-

сателів на смішні, як се зробив Котляревський з Енеїдою. Найважнійший його поетичний твір є „Пан та собака", де представив, способом байки, житє селян на Україні, а іменно: як

Петро Артемовський-Гулак.

укр. пани дуже строго й нелюдяно поводять ся з своїми підданими, крепаками. Тою острою байкою (сатирою зве ся такий твір, що висміває хиби й злі поступки людий) стягнув на себе Артемовський неприхильність деяких панів. Тую сатиру помістив він в часописи, що виходила в Харкові в р. 1816—1829 і звалась: „У-

країнський Вістник". В ній друкували свої твори також і инші тодішні українські писателі, що перебували так в Харкові, як в дальших сторонах України. Тай Харків тоді був головним городом, де найкраще розвивало ся українське письменство. Тут перебували звісні пізнійші писателї як Корсун, Боровиковський, що писали смішні казки, був ту Яків Щоголїв, Метлинський, що писали смутні (лїричні) стихи, був ту і Григорій Квітка—Основяненко, що перший став (в р. 1833) писати повісти, де змалював гарне житє селян і їх звичаї та обряди. Між всїми однак тодїшними патріотами і харківськими писателями визначував ся:

Ізмаїл Срезневський.

що, хотяй був родом з Московщини, полюбив сильно й українську мову та народну поезію і збирав людові піснї, котрі видрукував в р. 1831. Відтак видавав він „Запорожську Старину" в р. 1833—1838. Він перший був, що оцінив науково укр. мову та виказав, яка вона гарна, богата та поетична. Срезневський був душею усего кружка писателїв в Харкові, котрі широку розвинули дїяльність на поли українського письменства. Той кружок харківських патріотів ось тим прославив ся: 1) Мужі того кружка займали ся збиранєм і видаванєм народних пісень; така праця зве ся „етноґрафія". 2) Они складали поетичні твори на взір на-

родних пісень, або перекладали твори з письменства инших славянських народів, бо тоді був час, що всї народи в західній Европі заводили у себе народну лїтературу. Тая нова доба в письменстві зве ся „романтична". 3) Свої працї поміщували они в часописи „Український Вістник". 4) Они між собою учили ся других славянських мов, бо тоді піднесли гадку Славяни, щоб разом держати ся, взаїмно просвічати ся і добивати ся кращої своєї долї межи народами неславянськими. Сеся гадка звала ся „славянофільська ідея", котру в Росії зрозуміли так, що всї Славяни мають злучити ся з Москалями та приймити їх віру, мову і письменство. Але на Українї, с. є. найперше в Харкові, а опісля в Київі, так єї хибно не розуміли. Тут тая ідея витворила любов до народа і працї над його просвітою, а Славяни мали лише взаїмно себе пізнати, любити і своє письменство підносити.

5) Той кружок по упадку „Українського Вістника" видає досить богато книжок „Альманахів" с. є. збірників ріжних творів, навіть таких писателїв, що не мешкали в Харкові, але стояли в звязи з харківськими патріотами.

6) В тім кружку велику повагу мав Григорій Квітка, що перший став писати українською мовою гарні оповіданя з народного житя.

7) З тим кружком переписували ся учені люди як: Павловський, що видав першу граматику української мови 1818, і князь Церте-

лев, що в тім самім році видав збірник пісень та наукову розвідку о народних піснях, а також Е. Гребінка, що жив в Петербурзі і р. 1834. видав „Байки".

А вжеж велике значінє мали збірники пісень ученого, (що стояв в звязи з кружком,), Мих. Максимовича .1804—1873), що був професором найперше в Москві, відтак в Києві, — бо ті збірники (видані в р. 1827, 1834, 1849) познакомили і московських, як Гоголя й Пушкіна — і галицьких писателів, як Маркіяна Шашкевича, з великим богацтвом української людової поезії.

8) В тім кружку широку діяльність розвинув пізнійше професор Амврозій Метлинський, бо він і зібрав богато народних пісень і переів поезії з мов инших Славян та писав сам дуже гарні сумні (лїричні) вірші, в котрих згадував славну козацьку бувальщину та малював сумне положенє українського народу. Він е найбільшим поетом перед Шевченком.

З того видимо, що в Харкові почавши від заснованя університету (1805 р.), дуже гарно розпочала ся і розвивала ся праця на поли українського письменства в тім напрямі, в якім розпочав працю в Полтаві Іван Котляревський. Харківщина отже мала вплив не тільки на близші, але і на дальші околиці.

Той вже згаданий професор Максимович, що був з початку в Москві, зносив ся з писателями з Харкова і працював на такім поли письменства як они, с. е. займав ся етногра-

фією, видав свої збірники пісень та написав розвідку про них під впливом творів польського поета Бродзіньского. В Москві жив і другий професор **Осип Бодянський**, родом з Полтавщини, що р. 1837 написав розправу про народну славянську поезію, перестудіовавши устну словесність не тільки Українців, але й инших Славян.

Відтак видав він великий Збірник народних пісень, які зібрав Я. Головацький в Галичині і на Уграх. Тай до історії України причинив ся він тим, що видрукував „Історію Русов", котра мала великий вплив на українських писателів, а головно на Шевченка. — Також видрукував деякі козацькі літописи як н. пр. Літопись Самовидця про війни Богдана Хмельницького, з XVIII. віку. В ній розповідає ся про Чорну раду, (в р. 1663) на котрій заходами Москви вибрано гетьманом І. Брюховецького, чоловіка огидного характеру, бо чимало лиха заподіяв Україні.

Вкінци замітити треба, що з Харкова перейшов в р. 1845 Микола Костомаров до Київа, на професора університету. Тут застав він вже патріотичну громаду, до якої належали: М. Максимович, що р. 1834. переніс ся з Москви, П. Куліш, Шевченко, Панько Маркович, муж Марії (Марко Вовчок) і и.

Ту громаду умів Костомарів, перенятий науками і ідеями харківського кружка учених, зорґанізувати (упорядкувати) в тайне товариство, що звало ся Кирило-Методиєвське

братство, р. 1846.

Так отже Харків був огнищем, був осередком, звідки рознесло ся щире змагане до праці на поли письменства України-Руси.

Григорій Квітка-Основяненко

1778—1843.

Від рідного села Основи, що лежить близько Харкова на Україні зве ся Основяненко.

Дитиною був він дуже хоровитий, але виховуючи ся на селї у своїх родичів-панів кріпшав тілом, а навіть тяжка хороба очий покинула його з того часу, як раз поїхав з мамою на богоміле в сусїдний монастир.

Науки свої кінчив дома, бо отець, по тодїшному панському звичаєви, держав у себе домашного учителя. В батьківськім домі познакомив ся Григорій і з українським Сократом с. є. Сковородою.

Вже дитинний вік Гринуня віщував, що з него вийде неабиякий український патріот, бо годинами бувало слухає оповіданя свого батька, що був дуже богатомовним чоловіком. Кромі того заходив він часто в розмову з наймитами та сїльськими дїтьми, а за се всї його сердечно любили. Тай треба знати, що Гринуньо мав дуже добру память спостерігати. Що чув, що раз бачив, те він і тямив і зараз пізнав, чи оно те саме, або чи на своїм місци находить ся.

Коли мав 23 роки пішов спробувати монастирського житя, бо був дуже побожний, але

в монастири прожив лише 4 роки. Він став знов світським чоловіком, жив на селї, сходив ся з селянами, а полюбивши народну мову і народні звичаї, постановив собі працювати до смерти для добра того закріпощеного народу.

Григорій Квітка-Основяненко.

Лишивши батьківський дім перейшов він у Харків, бо чув, що ту вже розпочинає ся між ученими людьми якесь житє, якась праця на поли українського письменства. З початку став він директором театру, а відтак настоятелем інститут для дворянських дївчат, а заразом

помагав видавати часопись „Український Вістник".

Тут став він і писати повісти, зразу по московськи, а опісля по українськи. Він отже є першим, що став складати оповіданя народною мовою, в котрих гарно описував житє селян та їх звичаї і обряди. Тому в нашім письменстві зве ся він: творець української побутової прози.

До найкрасших його повістий належать:

Маруся, Перекотиполе, Козир Дївка, Мертвецький Великдень і Салдатський патрет.

В одних повістях змалював він нам людий, якими они дійсно є, а в других, які повинні бути люди та як повинні жити на світї.

Але у всіх його повістях на першім місци стоїть український нарід в накрасшім світлї. Тим способом показує він світови, що селяни, котрі тодї вважали ся невільниками, є люди, достойні почитаня так від своїх як і чужих панів, бо часто вони гарними вчинками перевисшають навіть людий з інтелїґенції. — Таку саму гадку піднесли тодї писателї і московські і польські, а прийшла она на Русь-Україну від західних Славян. За такі гарні гадки про селян полюбив і Шевченко Квітку та написав на його честь хорошу поему, що зачинаєсь; „Бють пороги, місяць сходить".

На старі лїта проживав Квітка у своїм хуторі в Основі, але все заїздив до Харкова, бо був високим достойником в карнім судї. Квітка

помер в тім році, коли і Українці в Галичині стратили найбільшого свого поета Маркіяна Шашкевича.

ПИСАТЕЛІ БАЙОК

Хто з вас, молоденькі читателі, не слухає, або не читає радо байки?. Они такі веселі, а часом навіть дуже смішні, бо в них місто людий виступають звірята, котрі так як люди розмовляють між собою, сварять ся та жартують. Замість звірят часом приходять ростини, а вже рідко люди, бо тоді вже байка стає довшим оповіданєм, що звемо казкою.

Та хотяй байка коротша від казки, всеж часом она є вартнійша, бо крім того, що она нас розвеселить, подасть нам також на примірах з житя звірят і гарну науку. Отже байка має ціль: не лише забавити, але й поучити.

З тої причини значінє байки є велике, бо в ній може містити ся наука не тільки для дитини, але й для старших осіб, ба — навіть для цілих родин і народу.

Байки складають поети, а Українці мають двох найважнійших писателів байок, а то Евгенія Гребінку і Леоніда Глібова, котрі вже поумирали. Кромі сих двох писателів єще тепер поети на Україні, що, окрім инших творів, пишуть також байки. Ми познакомимо вас лише з тими двома батьками українських байок.

Оба они були з Полтавщини, а старший віком з них був:

Е. Гребінка

1812—1848.

Вув він родом з Полтавщини. Малим хлопцем любив дуже слухати приказки, казки, пісні, які розповідала, або співала йому його пістунка.

Богато з того затямив малий Ґеньо, а розцікавлений тими оповіданями бажав ще більше дізнати ся про духове жите свого наро-

Е. Гребінка.

ду і тому радо запускав ся в розмову з селянами, а сї розповідали йому, як то колись було добре жити на Україні, коли ще була она вільною, а яке тепер тяжке горе терпить поневолений (закріпощений) нарід від найріжнороднійших своїх наставників, як громадських пи-

сарів, судаторів, комісарів та всяких чужинців, або таки від своїх змосковщених братів, що добили ся якоїбудь власти над ними.

Тай сам Гребінка бачив нераз, що то справді так діяло ся. Його такі оповіданя дуже займали, а заразом будили в нім співчутє і любов до кривджених селян, а погорду до таких всіх підпанків та гнобителів народу.

Скінчивши школи, вступив до війська, але небавом полишив ту службу і став урядником, а опісля учителем в військових школах в Петербурзі. Звідси переписував ся він з українськими патріотами, що належали до Харківського кружка, а в самім Петербурзі жив в великій приязни з Тарасом Шевченком.

В Петербурзі видав він збірник своїх байок („Приказки") 1834. р. Окрім того писав свої стишки і московською мовою та повісти з українського житя, а в р. 1841. видав книжку „Ластівка", де помістив твори тодішних українських писателів. Сеся книжка дуже скоро розійшла ся межи письменними укр. селянами, бо тоді мало було книжок писаних нашою мовою. Она дістала ся до рук і нашого поета Маркіяна Шашкевича.

Гребінка умер в Петербурзі, але його тіло перевезено на Україну у рідне село.

Якими людьми представляє Гребінка українських писарів, малює найліпше отся його приказка:

ЯЧМІНЬ.

Син: Скажи мені, будь ласкав, тату,
Чого ячмінь наш так поріс,
Що колосів прямих я бачу тут богато,
А деякі зовсім схилили ся у низ,
Мов ми, неписьменні, перед великим паном,
Мов перед судовим на варті козаки?

Батько: Отті прямії колоски
Зовсім пустісінькі ростуть по ниві даром,
Котрі-ж поклякнули, то Божа благодать;
Їх гне зерно, вони нас мусять годувать.

Син: Тогож то голову до неба зволив драть
Наш писар волосний, Онисько Харчовитий.
А він бачу...

Батько: Мовчи! почують — будеш битий.

Леонід Глїбів

— —

Се другий писатель байок, що жив на Україні. Про него деякі давнїйші передплатники часописи „Дзвінок" чули не оден раз, бо він найбільше своїх творів поміщував в тій часописи для дітий, а підписував ся „Дїдусь Кинир".

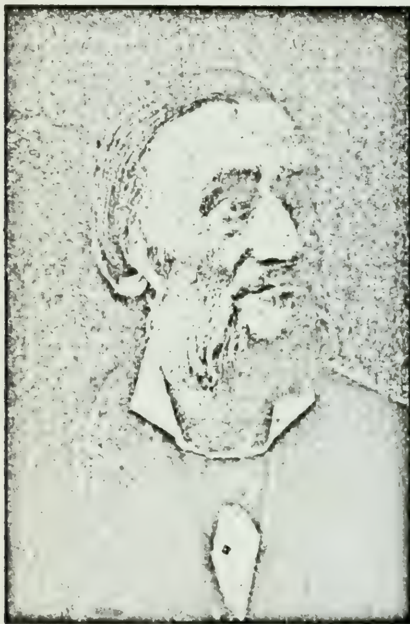
Родом був він з Полтавщини, де його родичі займали ся крамарством, а пізнїйше отець його став управителем дібр одного пана. Леонід мав вже змаленьку велику охоту до книжки, ба навіть брав ся писати стишки в десятім році свого житя. До ґімназії ходив в Полтаві і ту вже на добре розписував ся складаючи верші московською мовою.

З тих молодечих творів деякі видруковано вже в р. 1847.

Однак Леонід не міг скінчити ґімназії задля недуги і тому із сємої кляси поїхав на село. Тут вперве (1848), попали ся до його рук поезії Тараса Шевченка тай байки Евг. Гребінки. Він прочитав ті книжки з великим захватом. Тодї зараз став він писати байки українською мовою. Прийшовши до здоровля, вернув знова в школи, котрі покінчив в р. 1855. і в тім часї одержав він посаду ґімназіяльного учителя.

В р. 1858 учителював він в ґімназії в Чер-

нигові тай ту в р. 1861 зачав видавати українською й московською мовою часопись „Чернигівський Листок". Але в р. 1863. російський

Леонід Глїбів.

уряд заборонив єї видавати, а самого Глїбова усунув з посади учителя за його горячі слова в обороні українського народу. Від того часу Глїбів дуже бідував, а ще до того по смерти своєї жінки сам тяжко хорував. Доперва в р.

1867 дістав він посаду управителя повітової друкарнї в Чернигові, де прожив аж до своеї смерти в р. 1893.

Глїбів писав найбільше байки, а кромі того видумував новий рід поетичних творів с є. загадки й жарти; особливо любив він писати верші для дітий та в загалї для молоденьких українських патріотів.

Його байки є звичайно довші ніж Гребінки тай мають ріжноманїтний зміст, але для кождого чоловіка зрозумілий і поучаючий. Тому його байки радо читають не лише люди старші віком, але й діти та письменні селяни. Надто Глїбів. виступає в своїх творах яко горячий патріот і невтомимий робітник на ниві народної просвіти, чим дає гарний примір так молодїжи як і старшим людям. — Красну науку подав він нам в своїй байцї:

ВОВК ТА КІТ.

В село із лїса Вовк забіг...
Не думайте, що в гості, братця
Нї, в гостї Вовк не забіжить;
А він прибіг, щоб денебудь сховать ся:
Проклятий люд з собаками настиг...
І рад би Вовк в які ворота вскочить...
Та лишенько єму; куди не поглядить —
Усюди Вовчиска недоленька морочить. —
Хоч сядь та плач!
Ворота, як на теж, кругом заперті,
А дуже Вовкови не хочеть ся умерти,

(Бо ще він не нажив ся, бач)
А гірше — від людий, від видимої смерти...
Коли глядить —
На загороді кіт сидить,
На сонечку мурликає, дрімає.
Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
— Котусю, братіку, скажіть мені скорійше,
Хто із хазяїнів оттут усіх добрійший?
Я хочу попросить, щоб хто мене сховав
На сей недобрий час...Я-б у пригоді став...
Чи чуєш гомін той? за мною то женуть ся...!
Котусю-батечку! Куди мені поткнуть ся?
„Проси мерщій Степана,
Він добрий чоловік, Кіт Вовкови сказав.
— Так я у него вкрав барана —
„Ну так навідайсь до Демяна".
— Е, і Демяна я боюсь:
Як тільки навернусь,
Він і згадає поросятко. —
„Біжи-ж аж ген, живе Трохим!"
— Трохим? боюсь зійти ся з ним:
З весни ще злий за ягнятко! —
„Погано-ж!... Ну... а чи не прийме Клим?"
— Ох братіку! теля я в него звів...!
„Так ти, бачу, усім тут добре надоїв",
Кіт Вовкови сказав;
„Чогож ти, братіку, сюди і забігав?
Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
Щоб Вовка від біди сховали;
І так таки ти сам себе вини:
Що братіку, посіяв, те й пожни!" ,

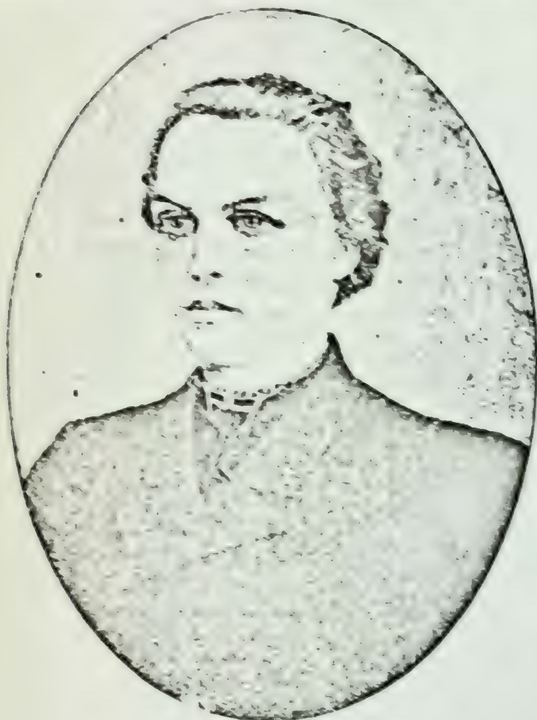
Маркіян Шашкевич

1811—1843.

Вже 138 літ тому, як перейшла Галичина під пановане Австрії. Тоді в нас не було ніяких українських шкіл, ні товариств, ні часописий ані книжок, окрім таких що їх потребували до Богослужень наші дуже мало вчені священики. Селяни були непросвічені, були невільниками-кріпаками, а давні руські пани та богаті шляхтичі й висші українські родини стали Поляками з власної волі. Але в тій неволи та темноті не судилось Українцям вікувати-загибати! З переходом Галичини під австрійське пановане настала селянам полекша в невільництві, а в р. 1782 цілком його знесли — як раз тоді, коли на Україні цариця Катерина завела. — Відтак для образованя нашого духовеньства заложено духовну семинарію у Відни, потім у Львові, а навіть на новозаснованім університеті у Львові позволили Українцям по українськи учити. Але Українці не знали, як їм учити, і учили по церковному, бо не було ще між ними мужів, просвічених і учених.

Доперва в перших роках минувшого століття т. є. між р. 1816 а 1820 появили ся в Галичині визначнійші Українці, що стали правдиво дбати про українську просвіту та своє письмен-

ство. Се були Митрополит Михайло Левицький, крилошанин Іван Могильницький, а відтак Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський. Кромі

Маркіян Шашкевич.

тих був ще досить учений муж Денис Зубрицький, але він був иншої гадки як тамті, бо казав, що не треба вигадувати якогось нового пись-

менства, коли є готове російське — отже лиш вивчити ся російської мови і російської літератури. — Його гадки не поділяли Українці, але й самі не знали, як брати ся до праці, щоби мати свою власну літературу, так як мають инші народи. Тому їх праці на тім поли були дуже не значні, майже ніякі.

Аж в десять літ пізнійше розбудила ся сильнійше галицька Україна, коли прибув до Львова для висших наук молоденький попович **Маркіян Шашкевич.** Родинне місце його було Підлисє, в золочівськім повіті. Середні школи скінчив в Бережанах і забажав стати священиком. Треба було ще ходити на так звану низшу фільозофію (тепер 7. 8. кляса), а відтак приймали до духовної семинарії. Маркіян записавши ся на ту фільозофію, став пильно розчитувати ся в книжках, з яких пізнав точно письменство німецьке, польське, а також і инших славянських народів.

Вся та праця наукова довела Маркіяна до того, що він став роздумувати над духовим житєм Українців в Галичині, та з кождим днем більше боліло його серце, що всякий нарід має своє письменство, тільки у Українців нема нічого. На щастє познакомив ся тоді він з двома Українцями: Яковом Головацьким і Ів. Вагилевичем, котрі також займались пильно читанем книжок в бібліотеці Осолінських. Тут при їх помочи дістав Маркіян деякі книжки видані на Україні в українській мові — а побачивши їх, утішив ся, бо знайшов то, за чим так

тяжко банував: він побачив тепер, що Українці мають вже своє письменство, але не в Галичині, тільки на Україні. Треба лиш розбудити Українців до житя, до читаня та писаня творів своєю рідною мовою, якою тогді говорили одинокі селяни, бо всї инші Українці уживали тільки польської мови.

Щоби скорше перевести свою гадку в діло, Маркіян сприязнив ся з Головацьким і Вагилевичем, а прочі товариші назвали їх „Руською Трійцею".

По скінченю фільозофії приймили Маркіяна до духовної семинарії, але за спізнене по проході видалили його, а він доперва по 4 роках с. є. року 1833, став знова питомцем львівської духовної семинарії. Ту він дальше провадив свою роботу над розбудженем українського духа між своїми товаришами. Він заохочував їх, щоб они говорили по українськи, щоби співали українські, не польські пісні, та щоби читали українські книжки, які вже повиходили були на Україні.

Він був тим мужем, що, мимо численних перепон зі сторони власти, підніс хлопську мову Українців до правдивого почитаня, бо постарав ся зі своїми товаришами, що в р. 1837. появила ся **перша в Галичині книжка,** друкована на Уграх, в народній українській мові **„Русалка Дністрова".** Тим він став **творцем нової доби** в галицько-українськім письменстві — так як на Україні Ів. Котляревський.

Хотяй львівська поліція заборонила Ру-

салку, а навіть сконфіскувала, с. є. замкнула примірники у себе, хотяй деякі сміяли ся з гадки Маркіяна та тішили ся недолею сеї першої української книжки — то однак Маркіян не збив ся тим з дороги своеї праці.

Скінчивши науки, оженив ся і висвятив ся та став сільським священиком. На селі він дальше щиро працював: і сам читав книжки, як твори Котляревського, Гребінки, Метлинського, Артемовського, Квітки і народні пісні та писав верші і просвічував нарід горячими проповідями в живій мові. Але його здоровлє що раз ставало слабше, бо він набавив ся грудної недуги ще тоді, як видалений з семира мусів гірко бідувати. — Та недуга тепер що раз нищила його сили і він в 32. році свого житя помер на селі в Новосілках ліских, каменецького повіту, звідки по 150 роках с. є. р. 1893 з неописаною величавостію при участи тисячітисячий Українців перевезено його останки до Львова і похоронено на личаківськім кладовищи. З його творів поетичних (писав і прозою) подаемо ту тільки оден, що мае немале значіне:

ВЕСНІВКА.

Цьвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
— „Нене рідная!
Вволи ми волю,
Дай мені долю,
Щоб я зацвила,

Весь луг вкрасила;
Щоби я була,
Як сонце ясна,
Як зоря красна,
Щоб я згорнула ,
Весь світ до себе!"
— „Доню голубко
Жаль мені тебе,
Гарная любко.
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде;
Краса змарніє;
Личко счорніє;
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш
Жаль серцю буде".

Гарні стишки! Але не думайте, дорогенькі, що Маркіян Шашкевич пишучи ті верші мав може на думці справді якусь дрібненьку цьвітку-веснівку! Щож би йому так дуже залежало на якійсь цьвітці, щоби аж писати стишки про ню! Тай самі бачите, що тая цьвітка говорить мов жива, а єї мати-весна також наділена мовою, мов яка женщина! Отже Маркіян мав зовсім що иншого на думці. Він гадав про свої перші праці на поли українського письменства, на свою книжку „Русалка Дністрова", що мала всіх Українців пригорнути до праці на поли рідної літератури, та не сподівав ся на разі, щоб єї стрінули такі перепони — щоби між

Українцями появили ся люди, котрі віднесли ся до неї мов той вихор і мороз до цьвітки! Така пісня, що в нїй щось укритого помістив поет, зве ся алєґорія. Гарні суть дуже його „Псальми" писані поетичною прозою. В них дав Маркіян найкрасший доказ, що народною мовою можна висказати найвисші гадки про найвисше Єство (Бога) і то навіть в поетичний спосіб. — З польської лїтератури полишив він деякі переводи. — Його-ж листи знов свідчать що великий вплив на него мало українське письменство.

Вкінци зазначуємо, що всї його поезії суть сумні — такі, яка була тодї доля галицької України!

Антін Могильницький

1811—1873.

Кромі Вагилевича й Головацького та Миколи Устіяновича, що писав гарні вірші й повісти з житя гірського (Месть верховинця і Страстний Четвер), визначував ся між товаришами Маркіяна Шашкевича Антін Могильницький, попович, родом з Калущини.

Коли Маркіян скінчивши свою науку опустив семинарію, Могильницький щиро його заступав і розповсюднював між питомцями тії гадки, які переймив від Маркіяна. В р. 1840 опустив і він Львів ставши священиком. Та зі смертію Маркіяна якось і Могильницький замовк на якийсь час, аж обізвав ся на поли письменства в р. 1848, коли між Українцями розгоріло ся жите й рух через знесене панщини. В тім роції поз'їздило ся вже богато свідомих Українців до Львова. Они заложили політичне товариство Головну Руську Раду, відтак просвітне товариство Руську Матицю, рішили збирати складки на будову Народного Дому, а на університеті став професором української мови і літератури товариш Маркіяна, Яків Головацький. Тоді і Могильницький написав гарну веселу билицю „Русин вояк" і довгу поважну поему „Скит Манявський". Ти-

ми поемами Українцї дуже тїшили ся, бо добачили між собою в Могильницькім правдивого поета, щирого наслїдника Маркіяна. Тай справдї межи Українцями в Галичинї мусїла бути радість, бо селяни стали вже вільні, а межи інтелїґенцією було на той час також досить

Антін Могильницький.

образованих людий. Они видавали часописи: „Галицьку Зорю", „Новини" (пізнїйше Пчолу) „Галичо-руський Вістник", а Головацький видав наукові книжки про українську лїтературу. Тільки на Українї не було гаразду, бо власне в роцї 1847. російський уряд поарештував самих найвиднїйших учених і поетів як Шевченка, Кулїша, Костомарова, Опанаса Марковича — та вислав їх на заслане.

Та хотяй Українці одушевлялись Скитом Могильницького, хотяй в 1848 році заворушились до нового житя і великі надії покладали на будуччину — то однак не у всіх була сеся тверда віра в здійсненє високої ідеї Маркіяна Шашкевича!.

Вже давнійше говорив Денис Зубрицький, що Українцям не треба працювати над витворенєм власного письменства, бо є готова російська література, котру лише належить перевести до Галичини. Тож і тепер ся гадка знаходила приклонників з кождим роком що раз більше й більше. Ба навіть щирий товариш Маркіяна, Головацький, котрий єще в 1848. р. горячо боронив народної мови на львівськім з'їзді Українців, став кілька років пізнійше прихиляти ся до гадки Зубрицького. В тій зовсім хибній гадці скріпив їх дуже професор московського університету Паґодін (пише ся Погодин), що вже від р. 1835, часто звідував Галичину.

Тою дорогою Зубрицького пішов відтак на старість вельми талантовитий поет-писатель Микола Устіянович, а Вагилевич також лишив ідею Маркіяна та став писати по польськи. Прийшло навіть до того, що молоді люди академики нічого не працювали, але проходили ся по Високім замку та вижидали, коли вже не надійдуть Москалї брати Галичину під своє панованє. Але вже з початком 1855 року скріпляє ся знова духове житє Українців в тім напрямі, який вказав Маркіян Шашкевич, а роз-

цвитаєся вже на добре в р. 1862. До того причинили ся бувші ученики станиславівської ґімназії, а головно Ксенофонт Климкович, Ев. Згарський, Володимир Шашкевич та з Буковини Антін Кобилянський. Але вернім ще до Могильницького.

Із всїх творів Антона Могильницького видко, що він був мужем на той час ученим тай добре знав житє нашого народа, його піснї, повіря та забобони. Надто знанє польської лїтератури лишило свій слїд і в його українських віршах, як н. пр. в Скитї Манявськім, що розповідає історію того православного монастиря в Галичинї.

Хоч Могильницький міг високо взнести ся своїм поетичним таланом, а тим самим написати немале число поетичних творів, так тяжке його родинне житє серед недостатків морочило йому голову журбою про щоденщину. Мимо того не тратив він веселого гумору, як се можна бачити в його листах писаних до знакомих. — Могильницький був добрим бесїдником і тому вибрано його р. 1861 послом до Сойму і делеґатом до Ради державної, де домагав ся признаня прав для української мови в галицьких школах і урядах.

Своєю бесїдою у Відни про український нарід став він славно звісним в цїлій державі, а українська часопись „Слово" помістила в його честь стихи. В імени студентів Володимир Шашкевич, син Маркіяна написав гарний стишок, що зачинає ся ось так:

Здоров батьку Могильницький!
В Тобі Руси давна сила,
Давний дух єї передвіцький
Давна бодрість єй віджила.

Також буковинський поет Федькович зложив в честь Могильницького верші, підносячи високо його заслуги.

Кілька літ перед кінцем свого житя Могильницький не займав ся народними справами, проживаючи тихенько в селї Бабче, але не покидав ідеї Маркіяна, В р. 1873 вибрав ся він в дорогу до свого шваґра в Пороги, але переїздячи село Яблінку умер ту наглою смертію.

Його твори видруковано у Львові в р. 1885.

Микола Костомарів

1817—1885.

Майже в тім самім часї, як в Галичинї розбуджує ся духове житє між Українцями, а селяни стають вільними (знесене панщини), — на Українї настала невесела година. Ось яке лихо там склало ся. Третим з ряду огнищем духового житя на Українї був Київ, особливо, коли там отворено унїверситет та коли сюда прийшов професор Максимович (с. є. 1834 р.). Десять лїт опісля було вже ту чимало Українцїв тай они зложили товариство, що постановило собі задачею просвітити селян та старатись о знесене кріпацтва.

Те товариство з разу не мало назви, ба навіть не знало, як брати ся до дїла. Аж коли в р. 1845. перенїс ся з Харкова до Києва проф. Микола Костомарів, товариство його заходами зложило статут і впорядкувалось р. 1846 під назв. Товариство св. Кирила й Методія.

Російський ряд об тім нїчого не знав, бо се було тайне товариство, але скоро найшла ся людина, що донесла московській власти о тайних сходинах братчиків. Сейчас розвязано товариство, а членів увязнено. Тодї то арештовано Костомарова, Кулїша, Шевченка, Опанаса Марковича і инших.

В той спосіб знївечено хороший плян праці, який зложив Костомарів. Сей чоловік, що вже в хлопячім віцї горячо полюбив український нарід та його мову й пісню, чимало заслужив ся для Українців, бо до самої смерти трудив ся він на поли письменства.

Микола Костомарів.

Він походив з панської родини, бо його отець був властителем дібр. Хлопцем був він дуже непосидючий, а хоч „панич" — цілими днями бавив ся він з селянськими дїтьми.

В десятім роцї житя віддали його до шко-

ли. Небавом став він сиротою, бо його батька убили кріпаки за сє, що дуже строго поводив ся з ними. Від тоді вже лише сама мати, що тільки по українськи говорила, займала ся вихованєм Миколи. В сімнайцятім році житя став Микола студентом на харківськім університеті і ту скоро увійшов в товариство українських патріотів, що належали до звісного харківського кружка. Костомарів став займати ся народними піснями, збирав їх, студіовав їх мову і писав учені розправи з поля української словесности як н. пр. про історичне значінє народної поезії (р. 1843.).

Надто займав ся він історією України, особливо слідив часи Хмельницького.

В р. 1845 став ґімназіяльним учителем в Київі а р. 1846. професором університету. Тут арештовано його в р. 1847, вивезено до Петропавловської кріпости, а відтак аж до Саратова, де перебув до р. 1856, коли цар Олександер II. дарував йому волю.

Опісля Костомарів був проф. університету в Петербурзї (р. 1859.) до р. 1862. і рівночасно писав історію України московською мовою. Відтак усунений з посади професора працював Костомарів безперестанно на поли історії і полишив дуже важні для нас праці. Замітити треба, що Костомарів був першим істориком, котрий слідив історію не держав, але усего народу, звертаючи все увагу на жите, звичаї, обичаї, пісні, перекази та повіря сільського люду. Тому він працював також і на поли етно-

ґрафії, котру втягнув опісля до своїх історичних творів. Тим він визначив ся між усїми тодїшними ученими мужами в Росії.

Його наукові працї писані московською мовою переведено на українську.

Всюди виступає він яко щирий патріот в оборонї історичних прав українського народу, а науковими розслїдами доказав, що характер українського народа і його житя є зовсїм инший як московського.

В послїдних роках житя він занепадав часто на здоровлю — а умер в Петербурзї р. 1885.

Опанас Маркович

(Марко Вовчок).

Між членами тайного товариства св. Кирила й Методія в Києві визначував ся великою прихильностію до закріпощеного українського народу молодий слухач університету Опанас Маркович.

Він скінчив науку на київськім університеті в р. 1846 і вже тоді звісний був між своїми товаришами і професорами з того, що зносив ся з селянами, записував від них богато пісень, казок, приказок та загадок і що тим способом пізнав він добре житє кріпаків і їх відносини до українських панів. В р. 1847. арештовано Опанаса враз з иншими українськими патріотами та заслано його до Орелю.

В Орелі познакомив ся Опанас з образованою в московських інститутах панночкою Марією Велинською і оженив ся з нею. Она із любови до свого мужа стала учити ся української мови, а коли вже досить добре нею говорила, Опанас переслав українському писателеви П. Кулїшеви збірник народних оповідань, поясняючи, що се списала його жінка. й просив, щоб Кулїш їх видрукував. Ті оповіданя видав Кулїш р. 1858 під заголовком: „Народні оповіданя Марка Вовчка" (с. е. Марко-

вички).

Але вже тоді приятелї Опанаса не хотїли, вірити, щоби Московка могла так добре знати мову, обичаї й в загалї жите українських се-

Опанас Маркович.

лян, як то все представлено в тих повістях. Тому часто його питали о пояснене. Але Опанас звичайно нїчого на се не говорив, а навіть сердив ся на них за ті питаня. Та Кулїш замі-

тив, що в тих оповіднях було більше праці Опанаса ніж його жінки Марії, котра знала добре лише житє панів та панночок, про яке точно уміла розповідати свому мужеви, а яке також списане в повістях Марка Вовчка.

Опанас відтак перебував на ріжних державних посадах: в Немирові (до р. 1859), в Чернигові, в Новгороді Сіверськім (1862 р.), а р. 1866 захорувавши перебув в Сосниці під Черниговом. Вкінци опинив ся він в шпитали в Чернигові (1867), де він і умер 1. вересня. Його жінка однак виїхала враз з сином за границю ще в р. 1859 тай більше не вертала, а перебувала найперше в Дрездні, звідки листувала ся з Шевченком, а опісля в Парижи. З Парижа посилала Марія деякі листи, в котрих описує тамошнє житє. Коли відтак Опанас помер не діждавши ся повороту ні своєї жінки, ні сина, тоді замовк і „Марко Вовчок", т. зн. більше вже жадних оповідань не писала Марія. Отже се вказує, що не она, а Опанас був автором тих оповідань. Надто инші праці Опанаса потверджують ту гадку. Він мав великий збірник народних приказок, який передав Номисови (Симонови), а сей видрукував частину в Петербурзї р. 1864. Відтак займав ся Опанас народними піснями і музикою та зладив музику до оперети Котляревського „Наталка Полтавка" і до драматичного твору Кирила Тополї п. з. „Чари".

Се вказує, що Опанас від молодечих літ мусів зносити ся з народом, а вслід за тим по-

любив українську мову і він один лише міг виготовити такі оповіданя, що до нині не тратять на вартости, а що більше навіть инші народи, як Москалї, Поляки, Серби, Хорвати, Чехи, Німці і и. перевели декотрі з тих повісток на свою мову. Шевченко же сказав, що, хто хоче навчити ся чистої української мови, нехай читає уважно повісти Марка Вовчка.

Повістки М. Вовчка визначають ся, окрім гарної мови, ще її способом представленя річи. В них бачимо ми, немов в зеркалї, щоденне тяжке житє українських селян, що в наслїдок заведеня (р. 1782.) кріпацтва стали чорними невільниками українських панів і дворян, бо рівночасно з кріпацтвом витворив російський ряд між українською інтелїґенцією нову верству аристократів (як в московськім народї) дворян, що тепер придбавши собі села ще прикрійше поводили ся з закріпощеними селянами, як чужі пани. Они покидали вже хлопську мову і батьківські звичаї, а жили ладом московських дворян.

Тай між низшою верствою українського народу настав роз'єм, бо козачі вольні роди не могли дружитись з кріпаками, тому що вольна козачка вийшовши за кріпака ставала невільницею, як се розповідає ся в повістцї „Козачка".

В наслїдок таких обставин попадала і наша жива мова що раз більше в пониженє, в погорду, бо ставала мовою, як тепер ще дехто каже: „наймитів, пастухів".

З повісток М. Вовчка видко також, як неґарно виховували московські інституції молоді, панські дівчата, котрі відтак вийшовши замуж тяжко знущали ся над своїми підданими. Дуже красно змальовано таке поступоване панночки в повістці „Інститутка".

Вкінци ще й тому велику вартість мають сї повістки, що поодинокі виступаючі в них особи змальовані повно, ясно й так вірно, що ми бачимо перед нашими очима справдїшні особи, котрі мов де на сценї виступають та говорять, між собою про себе її своє жите щирісенько, як оно є в дійсности. Задля сього драматичного елементу мають они велику артистичну вартість, бо се неначе драми з родинного житя — траґедія з житя українського народу.

Та щоб не чинити кривди й дружинї Опанаса, бо не мало певно й она положила заслуги до появи таких перлин з нашої повістевої лїтератури, мусимо дещо й про ню згадати.

Марія Марковичева

1834—1907.

Она походила з польсько-литовського роду Вилинських, а виховалась в московському місті Орлї. Та науку побирала вона також на Українї, в Харкові, в приватньому інститутї (пансіонї), де перебувала до 15 року житя. Визначаючись великим таланом до язиків придбала вона собі основне знанє французької мови, якою говорила неначе своєю рідною.

З Харкова вернула вона до своєї тїтки, що жила в Орлї і ту познакомив ся з нею Опанас Маркович. Він бажаючи з нею одружитись, підготовляв її до своїх патріотичних почувань, даючи їй читати відповідні книжки, і в р. 1851, звінчав ся з нею.

Від тодї Марія стала учитись української мови, звичаїв та обичаїв народу, особливо, коли обоє переїхали в Чернигів, де Опанас дістав місце при редакції часописи. З Чернигова перебрались Марковичі на весну 1853. р. до Київа, де Опанас мав, дуже коротко державну службу, а звідси 1854. р. пересилились на довший побут до Немирова, місточка на українському Подїлї, бо ту Опанас одержав посаду учителя при ґімназії. Тодї вже в родинї Марковичів панувала українська мова, бо їх синок

Богдан не знав иншої.

Марія оставивши ту мужа, переїхала з сином до родини в Орлі на довший побут. Відси она переписувалась з мужем дотично оповідань, які Опанас, як її працю, поправляв і виготовляв

Марія Марковичева.

до друку. Ті повісти видав український писатель і критик Панько Куліш в Петербурзі під конець року 1858.

Відтак Марковичі разом виїхали в Петербург, а відси пустились в подорож за границю в Німеччину. З Німеччини вернув відтак по році сам Опанас, а Марія з сином поїхала до Парижа, відки переписувалась з Опанасом, але вже до його смерти (1867.) з ним не бачилась.

По смерти мужа Марія не займалась писанем українських повісток, мовчала до р. 1902.

За той час по довшім побуті за границею вернувши на Україну, одружилась в друге 1871. року з українським патріотом Лобач-Жученком і р. 1902. появилось знов її нове оповідане з житя українських селян.

Про свою минувшину Марія нічого не заявила, а тим самим не хотіла рішити спору про властивого автора повісток „Марка Вовчка".

Та в найновійших часах український учений Доманицький в своїй студії над повістками М. Вовчка доказує, що їх автором була Марія, хоч в них бєть ся серце, переняте патріотичною ідеєю братства св. Кирила і Методія з р. 1847!

Амвросій Метлинський

1814—1870.

А Метлинського належить зачислити до Харківського кружка учених, хотяй він виступив на полі письменства пізнійше як Артемовський, Срезневський, Квітка й и.

Він походив з дворянського, але незаможного роду, з полтавської ґубернії. Скінчивши повітову школу в Гадячі, пішов до Харкова, де ходив до ґімназії, а опісля записав ся на університет. Через весь час університетських студій мешкав у професора П. Артемовського-Гулака, який мав на нього великий вплив з огляду на пізнанє инших славянських мов. Метлинський звернув ся до польського письменства та полюбив особливо тих польських поетів, що оспівували красу українських степів і могил, отже що перші стали почитати нашу батьківщину та народних героїв.

Се були Мальчевський, Ґощинський і Залєвський (Польська українська школа).

Метлинський отже переняв ся поезією українського народа, став пильно збирати народні пісні, а розсліджуючи кожду їх стрічку, переняв ся ними так сильно, що став сам народним поетом і писав верші (на взір польських та німецьких поетів), поезії, в яких зобра-

жав славні козацькі часи і судьбу сих народних героїв. Своїми творами заслужив він на назву найбільшого ліричного поета перед Шевченком. Збірку поезій видав Метлинський в Харкові в р. 1839. а в ній окрім власних творів подав також переклади народних пісень чеських,

Амврозій Метлинський.

словацьких, сербських, німецьких та польських; дуже гарний збірник народних українських пісень видав він в Києві доперва 1854 року

Його поезіями одушевляли ся не тільки Українці, але й инші народи, як російський,

чеськиі тай маємо навіть його переклади на чеську мову як на пр. „Козача смерть, Зрадник, Гетьман“.

Метлинський скінчивши університет став зразу бібліотекарем, а небавом заходами Артемовського помічником-професором на університеті (1843. р.) з початку в Харкові, а опісля на короткий час (1849–1854.) в Київі, відки вернув (1854) знов до Харкова і служив ту до початків своєї тяжкої умової недуги (1858), з якої не вилічив ся, хотяй їздив і за границю до Женеви і пробував в Кримі, де власне, сам себе зранивши в хоробі, умер.

Поетичні твори Метлинського є в силї кождого Українця глубоко зворушити бо они малюють нам такі хвилї з нашої бувальщини, де ведеть ся борба о житє і смерть героя, або розкриваєсь серед кровю зрошених степів козацькі могили, місце вічного спочинку нашої незабутої слави!

Одна тільки разяча бренить струна в піснях Метлинського, а то недостача віри в народне відроджене в красшу будучність України. Хоч як тяжке лихолїтє звели було на український народ московське правлїнє і самодержець цар — Метлинський з легким серцем пише для того володаря похвальні стихи — він його славить.

Та не одинокий він відносив ся в тих роках з такою приклонностию до царського престола; було в харківському кружку й більше таких українських патріотів, а то мабуть для то-

го, що рік 1838 доволї прихильним леготом повіяв на український народ. Є то час, коли в Петербурзї куплено Тарасови волю, та є то час, коли московський ряд дав призвіл друкувати розвідки про українську мову*), по виході в Галичині „Русалки Днїстрової".

Тому Метлинський, хотяй плаче за давньою славою України, нїгде і нїколи не вдарив на тих, що занапастили ту волю, анї не виступив проти деспотичного ладу та духових кайданів закріпощеного люду. Противно, він взиває до вірної служби цареви та до нищеня ворогів російського царства, що даєсь пояснити впливом московських поетів Пушкина та Жуковського.

А вжеж не без значіня був примір Пушкина, що з огляду на відносини в Росії, відрік ся своїх давнїйших лїберальних (свобідних) гадок (ідей) а став славити самодержця. Мабуть і Метлинський сподївав ся тою дорогою зєднати ласки для того народа, якого він тодї бажав бути поетом-представителем.

Вкінці зазначити належить, що Метлинський основавши свою поетичну творчість головно на народних українських піснях, переймав богато з поетичного поля Поляків, Москалїв, та Нїмцїв, але умів так перетворити ту займанщину в своїй поетичній уяві, що вона вийшла з під його пера наскрізь оригінального, свое-

*) Переклад розпр. І. Могильницького (o ruskim języku), та Мих. Максимовича (о рус. язицї).

рідною, а навіть подекуди красшою. Так приміром вірш його „Козача смерть", написаний під впливом німецького поета Улянда (Die sterbenden Helden) робить сильнійше вражінє на читача, чим німецький первовзір. — Ся обставина вказує рішучо, що Метлинський мав немалий талан, а його прегарною мовою звіршовані, глубоким чутєм напоєні вірші мали не малий вплив на загальний напрям українсько-руської поетичної творчости по обох боках кордону тай їх відгомін лунає також в високоідейних творах найбільшого ґенія України-Руси Тараса Шевченка, який тим станув висше від нього, що завіщував красшу будучність свому народови, рішуче воскресенє України.

Окрім поетичних творів полишив нам Метлинський наукову розвідку про українську мову. Одушевлений її красою сердечно жалів поет, що відай ся мова небавом цілком запропастить ся і не буде її кому ратувати, але заразом радіє, що як раз 1838. р. появились наукові студії над тою мовою, а се додає йому надії, що чейже сей науковий почин викличе дальші праці на тому полі. Своїми замітками про питоменні прикмети української мови бажав Метлинський розбудити інтерес між сучасними ученими людьми до наукових праць, в тій галузи знаня. Метлинський отже є неначе предтечею Тараса на Україні, бо виступає як раз тоді, коли в 30—40. роках живійше заворушилось житє в Харкові, Київі та в Галичи-

нї*). З його творів подаємо тільки ось ті:

I. ЗРАДНИК.

Хто тебе, родино, рідний зневажає,
Хай той на чужині серця не має,
Та щоб до кого в горе притулити ся,
Та щоб було з ким горем поділити ся!

Хто свою віру, хто край свій покине,
Хай той без роду на чужині згине,
Згасне його око, душа почорніє,
Замре його голос, серце зотліє!

Він от Бога долї не знати ме;
Тільки от Бога кари він ждати ме!
Де він стане, де він гляне
Й чорний ворон літать стане!

Хтось ворону його вкаже,
За здалегідь уже скаже:
Ото ваша
Буде паша!
Як його злиї кари карати муть,
Батьки й малим дїтям казати муть,
З хрестом вони казати муть зтиха:
Оттак дїти не дай Боже лиха!
Оттак дїти
Не робіте!

---

*) Увага: Метлинський підписував ся іноді псевдонімом: Амв. Могила.

Зрадник від людий ласки не знати ме;
Сам він від себе в пущі тїкати ме...
Його рідне слово в піснї не гріти ме,
Йому пісня углем горіти ме...

2. КОЗАЧА СМЕРТЬ.

(Посвята Петру П. Артемовському-Гулаку).

Де недавно козак гомонів,
Його кінь тупотів,
Як врага козак налїтав,
В нього спис запускав;
Там тихо по білому степови сивий
Туман розлягаєть ся...
Ясний місяць то ізза хмари погляне,
То в хмару ховаєть ся...

Степ-земля рідну й нерідну кров допива;
А проміж трупами стогне, мов розмовляє...
А старий козак з сином віку доживає,
І порубаний з посїченим він розмовля —
— Батьку, батьку, менї душно, мене пече,
В горлї засихає!
— Синку, синку! біля мене все кров тече,
Водицї немає!

— Батьку, ізза плечий мороз подирає,
Хто нас поховає?
— Чуєш, синку? чорний ворон веть ся, краче,
За дяка співає!

— Батьку, ізза плечий мороз продирає,
В серцї стине, стине...

— Трупом вкрий ся, кровю вражою умий ся,
Й їх не троха гине! —

Оттак розмовляло, далї застогнало,
А далї й замовкло... тільки кров дзюрчала...

Де недавно козак гомонів, його кінь тупотїв...
Ворон крякав, лїтав і спускав ся й на трупах сїдав.

Чуєш, як вітер засвистав, загомонїв?
Плаче-оплакує козаків своїх братів!...
Кости по степах в пісках ховає,
Пісню поминальну співає...

3. ДОРОГА.

(Переклад польської поеми Витвицького).

Дальше в світ — шукать науки!
Годї млїть зложивши руки!
Чужий розум нам підмога: —
В світ дорога, в світ дорога!
Де вікує снїг на кризї,
Де земля в зеленій ризї,
Де без хмар все сонце жарить,
Де щоденно дощ та хмарить,
На моря, на гори з сталї,
На світ, на світ, далї — далї!
З гір на гори вище, вище!
Де закутав їх снїг білий...
І до сонця близче, близче!
Як орел криластий, смілий...
Там на вітрі в хмарах стану,

Там ясні зірки дістану...
І рукою і ногою
В хмару вдарю, дощик проллю
Над землею, над пашнею...
І без лиха і без страху
Полину я по тім шляху:
Срібло в місяця возьму я,
З сонця золото зніму я!

Тарас Шевченко

1814—1861

Не думаємо розводитись тут широко про житє того найбільшого ґенія України-Руси, бо його житепись повинен кождий правий Українець вичитати і вивчитись з Кобзаря, якого не сміє хибувати в жадній родині, що причисляєсь до великого народу України-Руси.

Зазначимо тільки в нарисї важнійші хвилї з житя сього великого Мученика і Пророка невольного народу. Тарас узрів світ в Київщинї в селї Моринцях дня 25. лютого (старого стилю). Його батько кріпак Григорій переніс ся до Кирилівки і тому всякі спомини Тараса вяжуть ся з тим селом.

Родителї Тараса — люди вбогі та ще до того без особистої волї — не думали давати його до шкіл, а післали на науку до дяка, що часто збиткував ся над живим непосидючим хлопцем.

На десятому роцї умерла Тарасови мати. а в хату прийшла мачоха з своїми дітьми і настало справдїшне пекло. Небавом умер і батько а Тарас на одинайцятому роцї житя зістав круглим сиротою.

Тепер від весни до осени пас він товар, а зимою ходив до дяка Богорського на науку,

де часто кушав березової кашки, через що иноді спасши ся утечею, пересиджував у бу-

рянах саду селянина Желеха тай рисував нишком салдатів, коні і т. и. Свій хлопячий вік Тарас ось так малює в поезії:

Мені тринайцятий минав,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було,

Мені так любо-любо стало
Неначе у Бога. — ...

. . . .

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось:
Запекло почервоніло,
І рай запалило,
Мов прокинув ся, дивлю ся:
Село почорніло
Боже небо голубеє
І те помарніло.
Поглянув ся на ягнята —
Не мої ягната,
Обернув ся я на хати —
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого...!
І хлинули сльози,
Тяжкі, сльози...

По науці у дяка Богорського пішов малий хлопчина у світ, шукати людий, щоб добру навчили, як каже в своїх Гайдамаках. Тай вже стала всміхатись доля Тарасови, бо оден маляр хотів його приймити на науку, але зажадав від Тараса письменного дозволу від його дідича Енґельгардта. Тарас зайшов за тим „квітом" до управителя його дібр Дмитренка, а сей побачивши жвавого хлопця задержав у себе тай відтак переслав його у двірську службу. Так Тарас зразу був „під рукою" кухареви, а небавом став комнатним козачком Енґельгардта. — З новою „посадою" началось нове

жите у Тараса. Дідич любив дуже подорожу-вати по великих містах Росії і брав з собою Тараса. Замітивши у свого комнатного козачка талан до малярства, віддав його в Варшаві

Т. Шевченко в молодім віці.

зразу до комнатного маляра на науку, а відтак з поради тогож до варшавського маляра портретиста Лямпі, де Тарас перебув через цілісенький рік. Ту пізнав він одну убогу Польку, а сеся перша в своїх щирих розмовах з Тара-

сом подала йому осьвідомленє про житє вольних та невольних людий. „Я вперше прийшов тоді на думку", мовляв Тарас, „чому і нам нещасним кріпакам не бути такими людьми як инші вільні кляси!" Тоді Тарас став читати польські книжки, бо говорити тою мовою вивчив ся у свого дідича, де двірська мова була польська. Так він познакомив ся з важнійшими творами польських поетів та учених, як поемами Міцкевича, Богдана Залєского та науковими працями Лібельта. Але заразом обнимав Тараса щораз сильнійший сум над своєю долею і долею своєї рідні — сестер — братів тай усього закріпощеного народа. Тоді Тарасови було 17 літ, а був се час повстаня Поляків, що задумали вибороти собі народну волю. З Варшави дістав ся Тарас до самої столиці Росії — Петербурга, де на усильну його просьбу поміщик віддав його на дальшу науку до маляря Ширяєва.

В Петербурзі спізнав ся Тарас з своїм земляком Ів. Сошенком, і до нього він дуже часто заходив в неділї та свята. Сошенко знова познакомив Тараса зі своїм приятелем українським поетом Е. Гребінкою, а сей заняв ся долею ґеніяльного кріпака та представив його секретареви академії штук Василеви Григоровичу, а відтак гостював з Тарасом у придворного маляря Венециянова, де познакомив ся Тарас з московським поетом і учителем царевича Василем Жуковським. Так увійшов Тарас в товариство самих визначнійших осіб в Пе-

тербурзї, а сї обставини причинились немало до його викупу з кріпацтва, що справдї наступило в роцї 1838.

Від тої хвилї мав Тарас вільний вступ до академії штук тай скоро став одним з найлучших учеників славного маляря Брюлова, що змальованєм портрету Жуковського причинив ся до викупу Тараса з кріпацтва. В Академії пізнав ся Тарас з Німцем Штернберґом, що став його приятелем і товаришем мешканя. Штернберґ впроваджував Тараса в аристократичні німецькі доми та достарчав йому учених книжок, які Тарас пильно читав. Надто познакомивши ся з Поляком Дембським, Тарас мав нагоду читати літературні і наукові твори Поляків. Так отже зійшла нашому поетови зоря нового веселого житя, серед образованого світа та самих високих достойників. Тодї стала розвивати і його муза свою поетичну дїяльність. Тарас менше вже займав ся малярством а більше вільного часу посвячував своїм поезіям. В тім часї звіршував він між иншими поему Тополя, Перебендя, Іван Підкова тай Заспів (вступ до поезії) і всї перші його поеми під заголовком „Кобзар", появились в Петербурзї 1840 року. Небавом відтак появились його твори як Гайдамаки, історична поема з тяжких часів України-Руси.

В 1843. р. відвідав Тарас свою любу Україну, вже як чоловік високо образований, бо він окрім академії штук навіщував і унїверситетські виклади та приватно читав дуже бога-

то творів старинних і нових народів. На Україні він довго не гаїв ся, бо сподївав ся знова нарік, скінчивши свої студії, бути на Україні. Так і стало ся. З титулом укінченого слухача академії штук — і артиста прибув Тарас до своеї рідної країни, де пережив до року 1847.

В тих часах Шевченко бував в домах найвисших достойників як ґенерал-ґубернатора князя Репніна та поміщиків і придивляв ся панському житю, Тодїшні пани, виховані звичайно за границею, були вправді переняті людськими (гуманними) ідеями і своїми бесїдами вони виступали великими народолюбцями, але на ділї поступали з кріпаками по давньому звичаєви, а се Тараса дуже болїло. Найсердечнїйшої гостини зазнавав наш поет у князів Репніних, з котрих Николай був ґенерал-ґубернатором України. Його дочка Варвара дуже полюбила нашого ґенія та сама звала себе „сестричкою" і сердечним „другом" Тараса.

Між мужами, що товаришували з Шевченком тоді, був Чужбинський, який займав ся етноґрафічними працями (збирав народні піснї). З ним поїхав Тарас до Київа, де в р. 1846. поставлено археоґрафічну комісію, яка займалась збиранєм і дослїдом старинностий на Україні. Ставши членом сеї комісії Тарас їздив по Україні в тімже роцї та відрисовував старинні памятки і розкопував давні могили. В вільних хвилях від праці любив Тарас особливо вести розмову з сїльськими дїтьми, а сї

знова рвались до Тараса задля цікавих казочок, які поет розказував їм дуже радо. Тай кріпаки любили його немало, бо Тарас допомагав грішми кождому на вічне відданє, кому тільки склалась яка матеріяльна пригода. Тому ж і не диво, що у Тараса не було иноді і копійки, хоч тоді він дуже богато заробляв своїми працями.

В Київі Шевченко заприязнив ся по щирости з Кулїшем та професором університету Костомаровом. Тоді між університетською молодїжю був кружок українських патріотів, а Шевченко своїми поемами одушевляв молоду громаду, що глядїла на него як на який „небесний світильник".

Відтак Костомарів зорґанїзував київську громаду в тайне товариство св. Кирила і Методія (в саме Різдво 1846.). Головною метою для українських справ було ширенє просвіти між українською інтелїґенцією та селянами, що довело би до знесеня кріпацтва та відродженя усього народа на вільній Україні. Тоді Шевченко написав своє славне Посланє. Однак через зраду одного члена товариство розвязано а членів поарештовано. Се було безмірним лихом для Кулїша і Шевченка, бо Кулїш мав стати професором на університеті в Петербурзї, а Шевченко заходами кн. Репніна мав обіцяну посаду професора малярства в академії в Київі. Та як раз їх тоді також арештовано. — Се дуже вразило нашого поета і тому Тарас жалував, що за різко виступив серед київської

громади зі своїми вільними гадками і що через зносини з братчиками Кирило-Методийського товариства втратив свою волю. Ось як він пише:

В останню, тяжкую мінуту
Сказать по-правді, не було;
Та все таки якось жилось,
Хоч на чужому та на полі...
Тепер же злої тої долі,
Як Бога ждати довелось.
І жду її, виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дав ся дурням одурить,
В калюжі волю утопить. —

Всеж таки Шевченко любить тих „братчиків", бо мимо всіх злиднів він ось як до них відзиваєть ся:

Чи ми ще зійдемо ся знову?
Чи вже на віки розійшлись
І словом правди і любови
В степи-вертепи понесли?
Нехай і так! — Не наша мати, (Росія)
А довелось поважати.
То — воля Господа!... Годіть,
Смиріте ся молітесь Богу
І згадуйте один другого,
Свою Україну любіть!
Любіть її, бо время лютоє —
В останно, тяжкую мінуту
За неї Господа молітьǃ

З Київа вивезли Шевченка в Петербург в Петропавловську твердиню, а відси далеко в Оренбург, як простого салдата (жовніра), та заборонено йому й писати вірші і рисувати. — З Оренбурга перевезли Тараса в Орську кріпость, серед непривітні кірґіські степи, в пустиню, як він каже „забуту Богом". Тай тут не дозволено йому ні віршувати ні малювати. Тож Тарас нишком вірші пишучи скривав їх обережно та „плакав у бур'яні", щоб тільки дати свому серцю яку полекшу та потішити свою „сиру душу убогую", бо навіть щирі його приятелї призабули тодї за нього. Тільки одна княжна Репнїна звеселяла нещасливого ґенія иноді своїм листом, як також листовно благала шефа жандармів ґрафа Орлова, щоб дав прихильний позір на бездольного поета-артиста. В орській кріпости заприязнив ся сердечно Тарас з деякими Поляками, з Брон. Залеским, від котрого дістав польські поезії Богдана Залеского.

В сій кріпости прожив Тарас осінь і зиму р. 1847—1848. а з весною (1848) перейшов віддїл війська, у якому служив Тарас, в Уральську кріпость, а звідси майже таки зараз помашерувало військо над ріку Сир-Дарию. В поході зазнав Тарас людяного поведеня зі сторони офіцерів, а навіть позволено йому переодягнутись по світськи. Тодї Тарас запустив і довгу бороду. Так ходив він і в надаральській кріпости Раїмі. Ту пізнав його капітан Бутаков, що приїхав сюди в наукових цїлях, а дізнавши

ся, що Тарас артист-маляр, взяв його з собою, щоб відрисовував береги аральського моря. Тому майже 1½ року запанувала полекша в житю Тараса, бо тоді поет в науковій експедиції міг і для себе дещо написати та малювати. Між иншими поемами написав тоді Шевченко вірш „На Різдво".

За рисунки Тараса хотіли начальники тої експедиції постаратись в Петербурзі о якусь полекшу для його дальшого житя, але власти супроти того остро виступили. Навіть княжнії Репнінії дістав ся докір за її переписку з Тарасом. Однак княжна, хоч перервала листоване з Тарасом — все таки не понехтувала звідуватись про його долю. Тараса перевезли за Каспійське море в Новопетровську кріпость, що лежала на крутій скалї, три кільометри від східних берегів тогож моря, та віддали під острий нагляд коменданта. Одинокою відрадою в тому тяжкому положеню було для Шевченка Святе письмо, котре він заєдно відчитував.

Шевченко в салдатській службі ніколи не забував про рідну Україну. Так змалювавши нам пречудний образ заходу сонця на чужині, згадує свою рідну батьківщину в сей спосіб:

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне поле німіє.
Радіють люди що одпочинуть.
А я — дивлю ся і серцем лину
В темний садочок на Україну,
Лину я, лину, думу гадаю —

І ніби серце відпочиває,
Чорніє поле і гай і гори.
На сине небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози кануть, —
Чи ти зійшла вже на Україні?

Про свій побут в кірґіських степах над Аральським озером пише Тарас:

Думи мої, думи мої!
Ви мої єдині!
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині!
Прилітайте сизокрилі
Мої голубята,
Ізза Дніпра широкого
У степ погуляти!
З Кірґізами убогими!
Вони вже убогі,
Уже голі... та на волі
Ще молять ся Богу.
Прилітайте мої любі!
Тихими річками
Привитаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Тимчасом княжна Репніна заходилась над визволенем Тараса з неволі, до чого дала спонуку зміна пануючого царя се є вступлене на престіл Олександра II. (1855). Вона поручила сю справу ґрафини Ів. Толстій, а ся горячо принялась за ту справу тай таки довела до по-

жаданого висліду, бо в маю 1857. року доніс Тарасови його приятель Мих. Лазаревський, що цар дав поетови амнестію (се є прощене — свободу).

Однак урядова вість про амнестію наспіла до Тарасового коменданта аж 21. липня.

Шевченко виїхав з Новопетровської кріпости 2. серпня 1857, дорогою до Саратова, де вступив до матери Н. Костомарова, (син тоді був за границею). — Відси прибув до Нижного Новгорода. Але тут задержала його поліція, бо Тарас не мав письменного увільненя з Петербурга, а тільки від коменданта. Доперва по 6 місяцях дістав Тарас дозвіл їхати в Петербург, куди й прибув поет в марті 1859. року.

В Петербурзї замешкав Тарас за дозволом віци-президента академії штук ґрафа Федора Толстоя в самій академії. Поет бував тоді щоденним майже гостем у сих ґрафів, бо жена сьогож віципрезидента найбільше причинилась до його визволу, задля чого ґрафиню Настасю звав поет своєю „святою заступницею". Та в домі сих ґрафів стрічались всї майже українські патріоти, що жили в Петербурзї. Тоді пізнав Тарас і славного російського писателя Турґенева, що враз з укр. писателем М. Вовчком (Марією Маркович) прийшов відвідати нашого поета.

З початком 1859. р. Тарас виїхав на Україну, бажаючи оженитись та поселитись десь над Дніпром — відки би видно було цілу Україну. Але Тарасови не довелось осягнути свого ба-

жаня, і він до смерти остав холосним (безженним). Він вернув в Петербург (1859. р.) і займав ся в академії рисованем та ґравірованем, а притім думав вже не про женячку а про увільнене своєї сімї з кріпацької неволї. Послїдне се його бажанє сповнилось на кілька місяців перед оповіщенєм манїфесту з 19. лютого 1861 р. про знесенє кріпацтва.

Однак Тарас чув себе вже хорим. Вже під конець року 1860. наш поет мимо кремезної будови тїла, став нездужати хоч все таки не кидав своєї роботи в академії. З початком 1861. року поет таки на добре розхорував ся, а в сам день своїх іменин, 25. лютого (ст. ст.) лежав він вже в великих муках, бо пухлина підступила під серце. Шевченко пересидів ніч на постелї, а раненько велїв себе убрати, щоб піти сходами до своєї робітнї, однак ту вже опустили його сили і він закінчив своє мучениче житє.

Зараз того самого дня зійшли ся земляки Тараса та рішили сповнити бажанє поета, се є поховати його на Українї в такому місці, яке він бажав мати на оселю за житя свого, а поки що поховати на кладовищи в Петербурзї Так і сталось. В Петербурзї відправили величаві похорони поетови, а набувши місце біля Канева перевезли відтак в маю тлїнні останки ґенія на Україну там, де Дніпро і кручі видно з широкополими ланами.

Є то височезна гора, на яку з самого долу ведуть сходи. На самій горї, що представляєсь

наче високорівня з засадженими деревами та садовиною стоїть хата, з трема комнатами, з котрих в однїй висить портрет Тараса а далї його малюнки, прибрані мережаними рушниками. На столї знайдете Кобзаря та книгу гостий, які цїлий майже рік відвідують могилу прибуваючи сюди з найдальших сторін України Руси. Серед тої високо-рівнї усипано високу могилу, на яких 8 метрів; на ту могилу, ведуть сходи під самісенький крест, що його огороджують зелїзні штахети. В низу на камінній підхрестній підставі віднїє вирізблений портрет Тараса та рік його уродин і смерти. Вид з того вершка гори, с. є. могили є чарівний. Ніяке перо не в силї списати того, що кождий Українець з тої могили бачить і що відчуває!

Якеж значінє має Тарас для українсько-руського народу?

Славний писатель — товариш Шевченка Кулїш так сказав коротко на се питанє: Тарас підняв високо прапор — се є хоругов, на якій виписано великими буквами „Живі". Хто горнеть ся під ту хоругов, сей чоловік живий, а хто утїкає зпід неї, той є труп, мертвяк, що не тільки не приносить користи свому народови, але ще йому шкодить, — стає для нього гнилою колодою в його національному стремлїню, а яко таку мусить ся усунути з дороги духового житя народу. Але ми ще додамо: Тарас прикріпив свою хорогов на неподвижнім і нїякою силою людською не знищенім поставнику: на основах віри самого Спасителя-Ісуса,

Мученика за спасенє цілого світа. Свою хоругов огородив він огородою з сильного матеріялу, се є братньою любовю, правдою та вірою в божу всемогучість. Кругом своеї хоругви насадив гарні запашні цвіти: науку, просвіту найменшого брата, сердечність для ворогів, пошану для своїх і чужих народних святощів, велике поважанє для жіноцтва, як материй будучого поколіня, і невтомиму працю для відродженя прадідної слави всеї України-Руси.

Тому то поезії Шевченка читають не тільки сини України, але читають і переймають ся ними, навіть чужинці — Славяни і Не-Славяни. З тої самої причини одушевляв він своїми творами всіх сучасних і пізнійших наших поетів, бо Тарас чув, мислив та бажав те, що бажав і бажає весь український народ, котрого він одинокий став речником, бесідником.

Але не тільки речником сучасних бажань був Шевченко — він своїм віщим духом заглянув в нашу бувальщину, оцінив її і кинув оком в незвісну нам будуччину та звіщував, коли настане краща доля для України. — Він отже ,є істориком та пророком долї українсько-руського народу.

Однак значінє Тараса росте не тільки серед українського світа, — його поеми з кождим днем стають більше звісними усьому культурному світови, котрий пізнає в них велику силу духа. Прийде .час, може не скоро — але прийде, настане пора, що вплив його обійме весь культурний світ. Чому? Бо під україн-

ським одягом скриваєсь серце людини, бо Тарас відчуває те, що відчуває кождий чесний чоловік вихований в народнім дусі. Тому більшість його поем основуєсь на загально людських (гуманних) підвалинах і є пронизана такими золотими словами, яких правда має трівку стійність і значінє для кождого чоловіка, і найпаче недолею побитої людини та народу, що не добив ся повної свободи свого національного житя!

Найкрасшим виразом гадок Шевченка, що мають так українсько-національне як в загалї міжнародне значінє для поступу культурного житя, є його „Посланє" — котре кождий Українець повинен точно виучити ся на память, щоб так і точнісенько після нього жити і працювати для добра загалу.

До мертвих і живих, і ненароджених земляків моїх, в Україні і не в Україні сущих, моє дружне послане.

І світає*), і смеркає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває...
Тільки я, мов окаянний
І день і ніч плачу

---

*) В поемі заховуємо теперішню всеукраїнську правопись після виголошуваня: світ, (не сьвіт), святий, сміх, і т. и.

На розпутях велилюдних,
А ніхто не бачить;
І не бачить і не знає...
Оглухли, не чують...
Кайданами міняють ся,
Правдою торгують.
І Господа зневажають, —
Людий запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...
А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!...

Схаменіть ся, недолюдки!
Діти юродиві!
Подивіть ся на рай тихий, —
На свою Вкраїну:
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну!
Розкуйте ся братайте ся!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полї...
В своїй хатї — своя й правда,
І сила і воля.

Нема на світї України,
Нема другого Днїпра!
А ви прете ся на чужину
Шукати доброго добра,

Добра святого, волї, волї,
Братерства братнього... Найшли.
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу.
Та й більш нічого... Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправдї поклонялись...
А хилитесь, як і хилялись,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосіїв,
В німецькі землї, у чужії,
Прете ся знову. Як-би взять
І всю мізерію з собою,
Дїдами крадене добро,
Тодї-б зостав ся сиротою
З святими горами Днїпро!

Ох як би то стало́сь, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Неплакали-б дїти, мати-б не ридала;
Не чути-б у Бога вашої хули;
І сонце не гріло-б поганого гною
На чистій, широкій, на вольній землї;
І люди-б не знали що ви за орли,
І не покивали-б на вас головою...

Схаменїть ся! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкують ся незабаром
Заковані люди;
Настане суд, заговорять

І Дніпро, і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море
Дітий ваших; і не буде
Кому помагати, —
Одцураєть ся брат брата
І дитини мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на — віки прокленетесь
Своїми синами.
Умийте ся! образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітий ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать;
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко — глибоко...
Дознають ся небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, і премудрих
Немудрі одурять!
Як би ви вчились так, як треба,
То й мудрость — би була своя;
А то залізете на небо;
І ми — не ми, і я — не я!
І все те бачив, все те знаю:
Нема ні пекла, ані раю,
Немае й Бога, тільки я
Та куций Німець узлуватий,
Та й більш нікого..."

— „Добре, брате!
Що-ж ти таке?"
„Нехай Німець
Скаже; ми не знаєм!"

От — так то ви навчаетесь
У чужому краю!
Німець скаже: Ви Монголи!"
— Монголи, Монголи,
Золотого Тамерлана
Онучата голі! —
Німець скаже: „Ви Славяни!"
— Славяни, Славяни,
Славних прадідів великих
Правнуки погані! —
І Колляра читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганку,
І в славянофіли
Так і претесь, і всі мови
Славянського люду,
Всі знаєте, а своєї
Дасть-Біг!... Колись будем
І по своєму глаголать,
Як Німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже.
От тоді ми заходимось!

Добре заходились
По німецькому показу,
Та й заговорили

Так, що й Німець не второпа,
Учитель великий,
А не то, щоб прості люди!
А ґвалту! а крику!
„І гармонїя, і сила,
Музика, та й годї!
А історія? — Поема
Вольного народу!
Що ті Римляни убогі!
Чорт — зна що за Брути!...
У нас Брути і Коклеси,
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Днїпром умивалась!...
У голови гори клала,
Степом укривалась!..."
Кровю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Обкрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре!
Прочитайте знову
Тую главу, та читайте
Од слова до слова:
Не минайте анї титли,
Ніже тії коми;
Все розберіть, та й спитайте
Тодї себе: що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, за що закуті?
То й побачите, що ось що

Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви.
Варшавське смітя ваші пани
Ясновельможні гетьмани!
Чого-ж ви чваните ся, ви
Сини сердешної України?
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучше, ніж батьки ходили?!
Не чваньтесь; з вас деруть ремінь,
А з їх бувало й лій топили!
Може чванитесь, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезунтом
Галушки варило?
Правда ваша: наїдались,
А вам тепер вадить!
А на Січи мудрий Німець
Картопельку садить;
А ви її купуєте,
Й їсте на здоровя,
Тай славите Запороже...
А чиєю кровю
От-та земля напоєна,
Що картоплю родить,
Вам байдуже, аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!...
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.
Так ось-як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву

І нам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше врага свої діти
Її розпинають;
Так як пиво, праведную
Кров із ребер точуть!
Просвітити, бачиш, хочуть
Материні очі
Современними огнями, —
Повести за віком,
За Німцями недовірку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте!
За науку буде
Материна добра плата...
Розпадеть ся луда
На очах ваших неситих;
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих!...

Учіте ся брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає!
Чужі люди цурають ся,
В хату не пускають,

Свої діти — мов чужії,
І немає злому
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабутні
Дідів наших: тяжкі діла!
Як би їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!

От така-то наша слава
Слава України!...
От так і ви прочитайте,
Щоб несонним снились
Всі правди,—щоб розкрились
Високі могили
Перед нашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників: кого, коли
Й за що розпинали?...

Обніміте-ж, брати мої,
Найменшого брата. —
Нехай мати усміхнеть ся,
Заплакана мати!
Благословіть дітий своїх
Твердими руками,
І обмитих поцілуйте
Вольними устами!
І забудеть ся срамотня
Дивная година,

І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний невечерний
Тихесенько засяє...
Обніміть ся брати мої,
Молю вас — благаю.

Пантелеймон Куліш

1819—1897.

До кружка київських патріотів, яких 1847. року поарештовано, належав і П. Куліш, родом з Вороніжа, в Чернигівщині, на Україні. Походив він зі старої козацької родини, а виховав ся під оком матери, щирої Українки, що своїми казками та піснями виплекала в дитині чутливу вдачу й напоїла горячим патріотичним почутєм.

Скінчивши з перепонами ґімназію, де вже познакомив ся з творами тодішних українських писателів, як Квітки, Артемовського та збірками пісень Максимовича, вступив на університет в Київі 1837. року, як раз тоді, коли в Галичині вийшла звісна „Русалка Дністрова". — Відтак (1841.) справував службу учителя по ґімназіях ,між иншими і в Київі.Тоді Куліш обїздив київщину в наукових цілях, знакомив ся з народними кобзарями та списував народні пісні і думи. В Київі заприязнив ся з молодими патріотами, як з Шевченком, Костомаровим та Білозерським (що з його сестрою небавом одружив ся) і став тим чином учасником заснованя тайного товариства св. Кирила і Методія. П. Куліш мав тоді обіцяну посаду профе-

сора на університеті в Петербурзі, але ще мусів виїхати за границю в цїли ширших студій (наук) на полї славянських язиків та лїтератур. Справдї він прибув щасливо до Варшави, де його однак арештовано й вивезено до Петербурга, а відтак у Тулу. Те засланє стало великим нещастєм для Кулїша, бо знївечило його гарні надії на будуче житє.

Панталеймон Кулїш.

В містї Тулї прожив Кулїш більше як три роки. Ту писав повісти по російськи тай учив ся чужих язиків і вивчив ся аж 5. З кінцем 1850. року, на основі царського дозволу, вернув Кулїш в Петербург. Ту заробляв пером на хлїб, а немогучи вижити, поїхав на Україну на хутір своєї жінки в Полтавщині. Колиж в 1856. роцї позволено йому друкувати свої твори, Кулїш знова вернув у Петербург, де заложив свою друкарню і де працював на лїтературному

полі. Відси виїздив він часто за границю та навязав зносини з Галичиною. Найширшу літературну діяльність розвинув він тоді, як зачала виходити в Петербурзї „Основа“ (1861, 1862 р.) По упадку „Основи“ поїхав Куліш на Україну а по двох роках дістав урядову службу в Варшаві, де однак довго не забавив, бо московський ряд зажадав від нього, щоб він вирік ся цілком свого українського патріотизму і зірвав зносини з Галичанами, задля чого Куліш мусів лишити урядову посаду 1868. р. Він виїхав за границю і став займати ся перекладом біблії. Вернувши відтак до Росії видав свою історію про Україну і Москву, де з незвісної причини представив справу дуже хибно, а притім виступив в ній великим поклонником московської політики і ворогом давних своїх українських ідеалів. Тим зразив собі дуже українських патріотів.

Та в короткому часї опісля 1881. р. Куліш змінив свое переконане, бо приїхавши до Львова, заявив себе приятелем Українців, який бажав, на свою руку, погодити обі спорячі народности в Галичині: с. є. Поляків і Українців. В тій цїли видав „Крашанку“, але сю брошуру Поляки приймили холодно, Українцї знова скритикували, висміяли автора. В 1883. р. Куліш вернув на Україну і дожив віку незамітно на свойому хуторі та працював до смерти, т. є. до р. 1897.

Хоч Куліш під конець житя змінив свої перші погляди на українську справу, все таки

його заслуги для Українців є дуже великі. Він працював успішно на полї поезії і прози, а разом з Шевченком і Костомаровим творить неначе українську трійцю найважнїйших робітників на ниві українського письменства. Навіть в тих часах с. є 60. роках, стояв він на передї усього руху, держучи в руках керму українського стремлїня, задля чого усї тодїшні писателї слали на його руки свої твори до перегляду та поправи перед їх появою друком. Власні же його працї є дуже ріжнородні: він працював успішно на полї поезії епічної і лїричної а почасти драматичної та зладив гарною мовою переводи з писань анґлїйського драматичного поета Шекспіра; в своїх поетичних творах заявив Кулїш богато патріотичних почувань та старав ся подати нам образ нашої бувальщини, використавши до своїх поезій українські народні думи. До таких творів належать Кумейки, Настуся, Великі проводи*). — Але більшу ще вартість мають його повісти, а з них його історична хронїка „Чорна Рада", де малює історичні подїї з XVII. столїтя з часів гетьманованя Брюховецького, коли то по перший раз Москва-опікунка України стала мішати ся в наші справи. Не менше гарною є його повістка (ідиля) написана за проводом грецького твору Одисеї, п. з. Орися, де помістив також і повіре про переяславського князя.

---

*) Гляди видане його творів Ю. Романчуком в VI. т. „Руської письменности".

Окрім того Куліш писав наукові твори тай зібрав богато народних пісень, леґенд і казок. Він оцінив дуже гарно становище Шевченка як народного поета, повісти Квітки, а про Котляревського виразив ся невірно, як опісля сам признав.

Він писав не тільки дуже гарною українською але й московською мовою та взагалі його заслуги, покладені горячою любовою до України, остають мимо його пізнійших похибок чималими, і він займає по заслузї напередове становище в нашому українському письменстві.

З його поетичних творів подаємо тільки дещо відсилаючи цікавих і жадних знаня рідної літератури до „Руськоі письменности" т. VI. (VII).

I.

НАРОДНА СЛАВА.

Нема в мене роду,
Немає дружини,
Анї брата-товариша
На всїй Українї.

Дума сумовита,
То моя родина,
Серце одиноке
Вірная дружина,
Степи, гори і долини —
Товариство побратими.

Розпущу я свої думи
Тай не позбираю:
Розтекли ся, сумуючи
По рідному краю.
Од Лиману до Есмані
Жовтіє пшениця;
Я безрідний, одинокий
Всюди чужиниця.
Од Лиману до Есмані
Могили чорніють;
Ой жнуть люди, рід із родом,
І на дальше сіють...

Хвали Бога, хто з подружем
За постать заходить,
До кого старенька мати
На ниву виход'ить,
Кому діти помагають
Пшениченьку жати —
Я з могилами німими
Мушу розмовляти.
Ой по тих могилах, у горах високих,
По тих [illegible], у землі глибоких,
Лежить мого роду без ліку.
По тих степах, по горах Дніпрових,
По балках і лугах низових
Живе його слава від віку до віку.

Ой устань, славо,
Устань рано,
Вийди, славо,
Із туману

Ти безрідному — родина,
Одинокому — дружина,
Товариство на Вкраїні
Одрадонька — на чужині!

II.

БРАТУ ТАРАСОВИ.

На той світ.

У пахарській хаті
Україна мати
Обох нас родила;
У чистому полї
На одному лоні
Обох нас пестила;
Однакові пісні
Обом нам співала,
На єдине діло
Обох випровадила,
Розійшлись ми рано
Дітьми молодими,
Зустріли ся пізно
Між людьми чужими
Вкупі працювати
Брат із братом брав ся;
Що одна в нас мати
Ти не догадав ся.
Братав ся з чужими,
Радив ся з чужими,

Гордував словами
Щирими моїми.
І на той світ вибравсь
Із семї чужої...
Зоставсь я без тебе
Круглим сиротою.

Щож мінї чинити?
Як у світі жити,
Щоб душі живої
Не занапастити?
Чи мінї по тобі
Сумом сумовати,
Чи твою роботу
Взяти докінчати?

Докінчаю, брате,
Не загине марне —
Втішу Україну,
Матїр безталанну.
Усміхнеть ся, брате,
Заплакана мати,
І любо їй буде
Дїтий спогадати:
„Різно, дїти, різно
В світї пробували,
Та єдину душу
У двох вони мали.
Різно, дїти, різно
По світу блудили,
Та на одно дїло
Душу положили".

III.

КЛЮЧ РОЗУМІНЯ.

Од Лиману до Есмані,
Од Волги до Висли,
Над народом безталанним
Між людьми чужими.
Вороги нависли.

Вороги... хтож нам не ворог?
І хто наші друзі
З того часу, як ми крились
У Великім лузі...??

. . . .
. . . .

І погани й християни,
Жиди й католики —
Всюда наша ворожнеча,
Як є світ великий!

І в чужій землі і дома
Кожне з нас глузує,
Заїдає наш насушний,
Серед нас панує.

Хоть нікого ми не любим,
Та ба! що робити?
Мусимо всім заволокам
Ба й катам годити.

І чужі ми чужениці
В рідній Україні,
Як пташата без гніздечка
На німій руїні...

Ой чом же, братя, чом воно так сталось,
Що край ми широкий, любий осягли,
Та в спадку неволя нам одна осталась,
А наше надбанє чужаки взяли?

Миж колись хвалились перед королями,
Що від нас і Турчин і весь світ дріжить!
А тепер Москаль нас голими руками,
Мов пяниць мізерних, за чуба держить.

Марна наша слава, підле величаннє!
Проклятє небесне впало на той шлях,
На давний козацький, де гетьмануванє
Втратив над козацтвом, гордий, пишний Лях.

Не мечем було нам Польщу воювати,
Розумом, талантом, словом тим святим,
Предковічним скарбом, що в нас ні однятн,
Ні вкрасти не вдасть ся деспотам тупим!

ЗАСПІВ.

(До староруських дум.)

У дзвона дзвоню я, до церкви скликаю,
До церкви вселенської правди...
У щирих душ, чистих, високих шукаю
Проти гайдамацтва поради.

Зберімось, порадьмось, що маєм робити
З ордою, що нас облягає,
Тіснить, не дає нам культурі служити,
Руїни слави жадає.

Порадьмо ся вічем, як правда свободним,
Руїнні гріхи з себе змиймо,
І духом незлобним, умом благородним,
Культурі спасенній служімо!

Осип Юрій Федькович

1834—1888.

Чим Котляревський для закордонної України, а Шашкевич для Галичини, тим є Федькович для Буковини.

На Буковині, від часу її прилученя до Австрії (1775 р.) до 1860. року, не проявлялось майже ніяке народне житє, бо ряд уважав тамошних Українців (православної віри) за Румунів і тому не було для них там ніяких шкіл. Вправді під конець 40. років появили ся вірші Проданів (двох), але їх мова (ненародна) та зміст не могли одушевити народа. Доперва Федькович став творцем нової доби житя буковинських Українців.

Федькович родив ся в Сторонці-Путилові на Буковині, де його родителї мали чимале ґаздівство. Пещений хлопчина виростав під оком матери, людини неписьменної і забобонної, а на його чутливе серце немалий вплив мала найстарша його сестра Марійка, що раз-враз оповідала братчикови безліч народних казок та співала богацько гуцульських співанок.

Першу науку приймав Федькович в Чернівцях через 6 років, але шкіл не скінчив, бо через неспокій між Гуцулами в 1848, пішов Федькович до Молдавії, де образував ся при-

ватно тай трібував вже писати поезії в німецькій мові. В р. 1852. Федьковича взяли до війська. Ту дослужив ся він за 7 років степеня офіцера і яко такий брав участь в воєннім поході до Італії, де (1859 р.) перед битвою під Касано, написав першу думку в рідній мові:

НІЧЛІГ.

Звізди на небеснім граді,
І по одній і в громаді,
Як то любо засияли,
Де жовняри спочивали.

Но як зблїднуть тихі зорі,
Світле сонце зійде д' горі,
Хто тоди нам бідним скаже,
Де який з нас нинї ляже?

Де хто ляже, Божа воля, — ,
Є де спати, много поля,
Є де голов приклонити,
А зірниці ймуть світити.

Повернувши з війни до Черновець тогож таки року познакомив ся Федькович з деякими молодими Українцями через професора тамошної ґімназії Найбавера, якому вручив він кілька своїх німецьких стихотворів. З поміж нових знакомих найбільше на нього мали вплив Антін

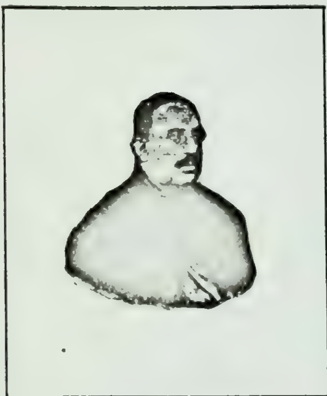
Кобилянський і Кость Горбаль*). Они достарчали йому українських книжок та навчили української скорописи, бо Федькович досї писав по українськи латинськими буквами. Тодї як раз в Галичинї головним керманичем усього лїтературного руху був Богд. Дїдицький, що видавав часопись не зовсїм чистою народною мовою „Слово". З тої причини А. Кобилянський написав, що Слово Дїдицького не повинно виходити такою ломаною мовою, за що Дїдицький обидив ся та заявив, що по його сторонї правда, а надто такою мовою пишуть численні галицькі поети. На сю заяву Ан. Кобилянський видав брошуру під заголовком: Слово на Слово до редактора „Слова", де (1861.) між иншими сказав, що всї його т. е Дїдицького поети не дорівнають великому співакови, який власне появив ся на Буковинї а на доказ при кінцї своєї брошурки помістив кілька поезій Федьковича. Тодї Дїдицький попросив листовно Федьковича, щоб він переслав йому рукописні свої вірші, що Федькович справдї вчинив і Дїдицький видав друком 1862. перший збірничок „Поезій Федьковича" з передним словом, де високо виславлено автора.

Се виданє поезій Федьковича скоро стало звісним в цїлій Галичинї, а навіть і на Українї.

---

*) А. Кобил. жиє ще тепер у Львові є лїкарем, а К. Горбаль був професором укр. мови в гімназії в Перемишлю.

— Небавом Федькович виступив з війська задля слабого здоровля і вернув до рідного села та займавсь господарством. В р. 1867 поставлено його шкільним окружним інспектором, а його заходами стали розвиватись на Буковинї українські школи. Опісля лишив ту посаду і переніс ся до Львова, де в Товаристві Просьві-

Осип Юрій Федькович.

та писав книжочки для селян та перекладав драматичні твори для українського театру. Однако ту довго не забавив, бо по роцї вернув у свою „зелену Буковину", де працював на лїтературному полї, а коли р. 1885. засновано там часопись „Буковина", Федькович став її співредактором. Був се час, в якому ширше плило духове житє в Чернівцях між Українцями, бо в р. 1875. відкрито там університет, а

в слід за тим знайшлось там більше число молодих свідомих Українців. Окрім „Буковини", виходила тоді там і Бібліотека для молодежи заходами товариства „Руська Бесіда", що було осередком духового житя, в якому визначали ся крім Федьковича також другий поет свящ. Сидір Воробкевич, професор університету, душа не тільки літературного але і громадянського руху Др. Степан Смаль-Стоцький, Ом. Попович, Ірот. Пигуляк і и.

Федькович серед патріотичного гурту працював невтомимо, радіючи з відродженя рідного краю як також із слави, не тільки як поета, але і зовсім своєрідного повістяря, бо його повісти з гуцульського житя, видані з передмовою 1876 р. Драгомановом у Київі зазнали щирого повитаня по всій Україні-Руси. Умер ненадійною смертію в Чернівцях 1888. р. 11 (н. ст.) січня.

Писаня Федьковича.

Федькович писав ріжнородні твори. Найперше складав він під впливом знаних йому народних пісень поезії, в яких розповідав про жовнірське жите, а в них видимо велику тугу за рідним краєм, спомини про свою рідню та гіркі злидні вояцького стану. Все те він сам пережив, переболів або чув від других товаришів, як також знаходив в тих співанках, що наслухав си від своєї сестрички, ще хлопцем з нею живучи.

З часом його поетичні твори змінились під впливом поезії Шевченка, коли Федькович до-

павши Кобзаря став палко його перечитувати.

Окрім того Федькович писав в віршах і переводи з німецьких поетичних творів і творив сам німецькі поезії.

Федькович писав живою мовою, (гуцульським виговором) повісти, в яких розкрив нам серце Гуцула, його палку вдачу, горячу любов до своеї гірської країни, до родини, його чистий характер і велику рішучість мести за заподіяну йому кривду або зневагу людської гідности: Розсерджений Гуцул не зважає тоді ні на чуже ні на своє житє, а до такого завзятя взвичаіла його борба з мертвою і живучою природою рідних гір та лісів. Однак повісти Федьковича, хоч як они гарно й вірно малюють нам душу Гуцула — не начеркують нам щоденного його житя а радше намічують яркими красками святочні картини гуцульського побуту та родинні пригоди, де головну ролю грає горяча любов. В своіх повістях Федькович не розвернув (не заналізував) житя Гуцулів, не розкрив щоденних злиднів і незавидних обставин справдішного, насущного прожитку, як се бачимо у повісти М. Вовчка, а тільки випадком на се натякає, як тоє стрічаємо у повісти „Три як рідні брати". По тій причині повісти Федьковича мають доволі схожости з оповіданями Гр. Квітки, які він читав, або Н. Устіяновича. Федькович списав також декілька казок для дітий.

Вкінці Федькович писав і драми так ори-

ґінальні як також переводив на українську мову з инших язиків, пр. з німецького. Найважнійшою своєю драмою вважав автор свого „Довбуша". Герой сеї траґедії є славний отаман гірських опришків Олекса Довбуш, про якого весь наш галицький нарід знає чимало розповідати та співанок співати.

ДЕЗЕРТИР.

Ой сів же він при столику
При світлї думав,
Писанєчко дрібнесеньке
А він 'го читав.

Писанєчко дрібнесеньке,
Листочок як сніг,
Склонив же він головоньку
К столови на ріг.

Ой ненечка старенькая
Ми пише в одно,
Що там зима тяженькая
А їй студено.

Нема, нема її кому
Врубати дрівець,
Бо їй синок, оден в дому
Цїсарський стрілець"

І схопив ся як поломінь,
Полетів як птах;

А вітер з ним не йде в догін,
Бо годі 'му так;

Бо він летить до матоньки
Старої домів,
Дрівець її врубатоньки,
Щоб хатку нагрів.

РЕКРУТ.

Стояв же він на шильваху
В цісарськім дворі,
Вмивав ся він, втирав ся він
Як гусь на воді;

Умив ся він да сльозами,
Ніхто 'го не чув,
Стулив ся він на багнеті,
На хвильку заснув.

Ой спить же він на багнеті,
В цісарськім дворі,
Тай снить ся 'му, що ходить десь
По синій горі,

Тай кучері зачесує
Тай кучері ве, —
Чом ненька ми не писує
Ци вна ще жие?..

Ой радаб я, мій синоньку,
Листок написать,

Насипали могилоньку,
Не можу я встать,

Не можу я, соколоньку,
Глубоко на дні,
Насипали на рученьки
Сирої землі.

І був би він в царськім дворі
Богато ще снив,
Гукнув бо дзвін на Стефані*)
А він ся збудив;

Утер собі і личенько,
Утер си і ґвер,
Кров точить ся по мармурі...
А жовнір... умер!

БРАТ ТА СЕСТРА.

Не зозуля в лузї затужила,
Не пташина в тузї голосила, —
То сестричка лист писала,
На чужину посилала,
Тай до брата слїзно промовляла:

„Брате милий, брате-соколоньку,
Ти покинув сестру сиротоньку,
А я ходжу тай гукаю,
Як зазуля в темнім гаю:
Ой, верни ся з далекого краю!"

*) Вежа св. Стефана в осередку Відня.

„Сестро моя, сестро моя, руто!
Як я можу до тебе вернути
Через ліси темнесенькі
Через ріки бистрисенькі,
Через степи рівні-рівнесенькі?"

„Гаєм-гаєм, лебедем-Дунаєм,
А степами швидким горностаєм,
А на моє подвіронько
Пади сивим соколоньком,
А голубом на моє серденько!"

Ой, летїв я сїм день тай годину,
Прилетїв я до сестри в гостину,
Прилетїв ся тай гукаю,
А сестрички не видаю,
Ой, мабуть я вже сестри не маю!

Сестрож моя, лелїєнко біла!
Скажи менї, де ти ся поділа?
„В гаю брате, в гаю, в гаю,
Там у ямі пробуваю,
Все про тебе розмовоньку маю".

Сидір Воробкевич

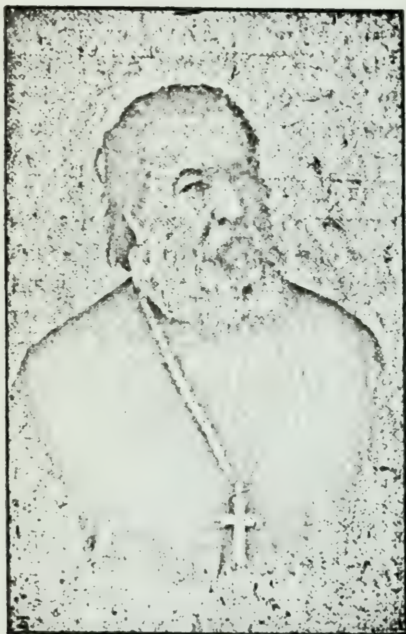
(Данило Млака).

1836—1903.

Майже рівночасно з Федьковичем появив ся на Буковині другий поет, син професора і катехита в Чернівцях, Сидір Воробкевич. Вже за молодости літ втративши своїх родителів та перебуваючи в Кіцмани у діда переймав ся він народними українськими піснями та казками, що їх немало знала його бабуня. Надто його родич з України розказував йому і його братови Григорію богацько про козацтво та історичні дії українського народа.

Школи скінчив Сидір в Чернівцях, де також в часі свого побуту в духовній семинарії дістав до рук збірники народних пісень та твори Н. Устіяновича і Могильницького. Під впливом такої лектури став він складати пісні та заводити їх під ноти. В р. 1862. познакомив ся він з творами Шевченка, Шашкевича та дізнав ся близше про Федьковича а в слідуючому році появились друком його поезії під псевдонімом Данило Млака, в літерат. часописи видаваній Б. Дідицьким „Галичанин" (1863). — Опісля живучи на селі як священик займав ся Сидір поетичними працями. Відтак одержав

посаду професора співу в дух. семинарії в Чернівцях і ту розвинув широку діяльність на полі поезії, драми і музики.

Сидір Воробкевич.

Драматичні твори з своєю музикою виготовляв він для українського театру, де вони довший час виставлялись і подобались особливо задля гарної музики та співів.

В поетичних творах, ліричних і епічних не обмежав ся Сидір тільки на зелену Буковину,

його муза обіймала усю розлогу просторонь України-Руси. Дуже патріотичною є його поема „Нечай", основана на народній думі. Зарівно гарною є коротша від неї епічна поема „Мурашка", де зображає сумну подію козацького змаганя 1674. р. коли під Ладижином, в Подільській ґубернії (Україна) в завзятому бою з Турками поляг полковник Мурашка враз зі всіми козаками. Кромі повисших двох поем зложив Сидір ще більше історичних поезій про славну бувальщину. На основі історичних народних дум написав Сидір Воробкевич поетичне оповіданє прозою „Турецькі бранції" з часів нападу Татар на Україну, а крім сього ще три повісти і два гумористичні оповіданя.

Під конець житя Воробкевич захорів тяжко на очи і тому не міг так плідно працювати, всеж таки заслужив ся він чимало на полї письменства як також і мувики, бо крім численних його гарних світських композицій маємо й деякі церковні хоральні твори.

Умер в Чернівцях 1903. року.

I.

НА ЧУЖИНІ.

Буковино моя мила,
Мій солодкий краю,
Як на тебе сиротина
Нишком погадаю,
То заплачу жалібненько

На чужій сторонці,
Бо тут вяну і всихаю
Як листок на сонці.
Рідне слово тут не чую,
Пустка тут усюди,
Тут не наші щирі, руські,
Лиш чужії люди.
Тут ні друга, ні родини,
Ні рідної хати,
Тяжко, Боже, на чужині
Вік свій вікувати.

Тут про діла козацькії
Звістки не зачуєш,
Тебе дівча не розважить,
Тут як засумуєш;
Тут і пісні не так складно
Як у нас співають.
Тут мов в путах у залізних
Танцюють-гуляють.

Тут і гори нетаківські
Як наші високі,
А ліси ті чужинецькі
Не наші широкі,
Тут пташата не співають
Весною лугами,
Тяжко, Боже, та чужими
Жити сторонами.

Як би крильця соколові
Мав я сиротина,

Полетів би де зелена,
Люба Буковина,
Де Прут, Черемош, де Бистриця,
Де гори Карпати..
В Буковині мило жити,
Мило й умирати.

В Буковині мило, любо,
Наче в Божім раю;
Як тебе я, рідний краю
Серденько, згадаю,
То заплачу на ввесь голос
На чужій сторонці,
Бо тут вяну і всихаю
Як листок на сонці.

II.

У СТЕПУ.

Звечеріло. Степ широкий
Доокола мріє,
Ген від моря, знад Лиману
Холодочком віє..
Степовії святі тайни
В тумані дрімають,
Тихесенько білолиций
Мов князь виринає
І підносить ся, поволи
Світло розсилає
В шир, поперек — на безкраї

Дрімучі глядає...
Кинув оком на ревучий
Дніпер, Запороже,
Де буяло раз лицарство,
Козачество гоже.
І поніс ся порогами
Горі до Чигрина —
І на Київ, Білоцеркву
Глянув д' Батурину.
Крадьки глянув. Роздивляв ся
На тайни степові,
На кріваві боєвища
І води Дніпрові...
І неначе жаль 'му стало —
В хмару закотив ся.
І по часї аж виринув,
В далї й знов дивив ся
Мов дитя мале, цікаве
Все узріти хоче.
Бачить кургани, як мріють
Степом серед ночи,
Де як вони тихесенько
Казки повідають,
Бачить, як то сонні трави
На все наслухають
І мов з жалю ся згинають
Долів головою,
Плачуть, сльози проливають
Дрібною росою...
Дивись далї, чумаки там
Густо втаборились —
На ставку гень лебедоньки

Розпустили крила
Й наслухають на дівочу
Жалібненьку думу..
І що більше — сам Бог знає,
Що бачила луна
У широкім степу... Відай
Ясній жалко стало,
Бо мов хора діва зблідла...
Разом зазоряло
І цариця небесная,
Сонечко святеє
Блисло своїми лучами
І жите новеє
Розвинулось.. Караули
Шляхом поспішають,
Круторогі наганяють,
Чумацьку співають..
Раний вітер з тополями
Провадить розмови,
Гонить дітвора худобу
До близькой діброви —
Дніпром в чайці рибалонька
Звиваєсь, чатує,
І хрестить ся, бо з деревні
Звук звіночка чує...
Понад берег кигикають
Чайки сквокрилі,
А спід облак пускаєть ся
Орел на могилу...
Женці в поле поспішають,
Пшениця призріла,
При потоці дівчатонька

Перуть шматє біле.
Все збудилось, своїм ладом
Все снуєть ся далї —
Нікому навіть не снить ся,
Що на синїй фалї
Дніпра-батька — і що степом
Раз житя буяло...
Сонце висше і все висше
Небом підсувалось...
Підходило, як що днини —
І знов звечоріло...
А в ночи знов білолиций
Підсував ся сміло
І дивив ся на безкраї
Широкі простори,
Де буяло раз лицарство
Мов кипуче море.

III.

МУРАШКА.

(Дума.)

I.

Люта орда з Перекопу
Жене в ясир бідні люди:
Плачуть та тяжко вздихають:
„Лихо-горе тамки буде!"
Женуть, якби коний стадо,
З шерсти аркан гризе руки,
Гризе людські... аж до кости...
Ще не кінець тяжкій муці:

Бо нагаєм лютий Татар
З плечий тіло виривае:
„Гей шайтани! гей ви джаври!
У нас радість вас чекае!
Будеш, стара сідоглава,
Татарчатко колисати:
А ти, діду сивоусий,
Будеш полем стадо пасти;
А ти, хлопче кароокий,
Будеш з нами вівці красти.
Таким словом християнів,
Татарва та потішала
А нагаєм з плечий тіло
Кавалками віддирала.

Дніпро старий, сивий батько,
Заграв, загремів водами...
Чи то вірли, чи соколи
Там так збили крилоньками?
Ні, то птацтво з Запорожа,
З Січи-гнізда позлітало —
Перекопську орду дику
Градом тучею напало!
Чи то вихри, чи то буря
Там полову так розносять?
Чи вовчиця там в байраці
За вовчатами голосить?
Ні, то слава Запорожа
Татарина в пень стинае,
Буньчук, ганджар, лук довжезний,
Ворон-коня відбирае.
„В славу Божу!" галасуе,

Погань шаблею рубає,
Хиже птацтво та ворон,
На бенкети зазиває.

Дід, дівчина, що в неволї
Мали тяжко погибати,
Втяли аркан... помагають
Кров невірну проливати.
Невір-погань, як полова, ,
Розлетїли ся по світї,
А по полю лежать трупи,
Мов у лїтї з маку цвіти.

Вертають ся невольники,
Радим серцем поспішають
А старі козацькі думи
Степом-полем віджйвають.
Розійшли ся визволені
З вражої неволї,
Оставили самотою
Хлопчика на полї.
Не так єго оставили,
Як він сам остав ся:
Нї з ким було вертати ся,
Так і не вертав ся.
Нї з ким було вертати ся,
Нї де, нї до кого,
Бо він собі на сїм світї
Сирота убогий.
Батька-матїр не зазнав він
На своїй родинї;
Вчора плакав попід тином,

В степу плаче нині —
Плакав вчора, плаче нині,
До степу говорить:
„Що я вдію? де я дінусь?
Горе-ж моє, горе!..."

Степ не скаже... степ не чує,
Як заводить сиротина..
Уже небо вечеріє,
Вже хилить ся біла днина, —
А хлопчина куди — очи,
Туди й блудить без спочинку..
На зелену сїв мураву,
Сїв спочити на годинку.
В оченятах пожовтїло
З голоду... Зімлїв, дрімає,
А здрімавшись — заснув кріпко,
А заснувши — і не дбає. —
Темна нічка проминула,
Божим світом зазоряло,
А хлопчина і не знає;
Спить, неначе прикувало
До мурави в чистім полї...
Дрімай хлопче, дрімай тихо:
Тільки в тебе щастя-долї,
Що заспати горе-лихо!

II.

Славні Запорожцї
До Дніпра вертають ,
Глухо дума сумовита
Степами лунає.

В Чигирині згасла
Ясная зірниця,
Тому, тому і їх дума
Сумно-жалко ллеть ся.

В Суботові були,
Як батька ховали,
Чули, як му „Святий Боже"
Пан-отці співали.

Сироти без батька,
Вертають до дому,
Хотять жаль свій розказати
Дніпрови старому.

Коня вороного
Сава зупиняє.
„Гляньте, братці! — ось мурашка
На степу чуняє.

Та вставай бо, хлопче;
Уже пізна днина!"
Скочив з коня сивоусий,
Наче й сам хлопчина.

„Вставай, ти мурашко;
Сонце вже високо!"
Трусить его сюди-туди, —
Ані кліпнув оком.

„Ну, вставай, хлопцюго!...
О, заснув же твердо. —

Якби воно не дихало,
Думав би, що вмерло".

Сказав старий Сава,
Й хлопця одтирає,
І в наручах козарлюги
Спячий оживає.

„Відкіля ти взяв ся?"
— З села мене взяли.
„Хто узяв?" — Татари взяли.
„Деж вони?" — Пропали.

„Як отсе?" — Від шаблї;
Козаки їх вбили;
Люди в село вернули ся,
А мене лишили.

„А твій батько, мати?"
— В мене їх немає.
„Як зовеш ся?" — Як хто хоче,
Так, і назвиває.

„Назвім его, братції!
Най буде — Мурашка,
На сю память, що зуздріли
В траві, як комашку".

Мале тее диво
Старі козарлюги
Обступили, промовляють,
То один, то другий.

„Підеш, хлопче, з нами,
З нами козаками,
Як виростеш — козак будеш,
А може й отаман.

Дніпро тобі — батьком,
А Січ буде — мати,
А сестрою — шабля гостра,
А спис довгий — братом.

Другом — кінь вороний,
Дружиною — слава,
Раєм — жите товариства
І воля безкрая!"

III.

Гей, що за козак то
Вчинивсь той Мурашка!
Розкажу вам — послухайте,
Коли ваша ласка.

Обступили Турки,
Ладичин — та густо.
Ой відай ти, наш Мурашко,
Бирониш ся пусто!

Бачиш, як сам султан
Турків підтровляє,
З товстих гармат блиски, громи
І смерть посилає.

Бач, як там літають
Баші і везери,
А під ними воронії
Як змиї, як звіри.

Ревуть: „Аллаг! Аллаг!
В таламбаси грають, —
Мабуть тобі память вічну,
Мурашко, співають!

За Дніпро завчасу
Втік Ромодоновський;
Не рад, бачу, помірятись
З Турком хват московський!

А з Ромодановським
Гетьман Самійлович —
Оставивши на пропаще
Мурашку сегобіч.

Козаків пять-тисяч,
Турків — хмара-хмара:
На одного козаченька
Десять яничарів.

Одинайцять штурмів
Козаки відбили,
Скаженіють вражі Турки,
А взяти — несила.

Забали-ж люди
Турецької ласки,

Піддали ся Ладичинці
Без віжи Мурашки.

Сам город піддав ся,
Мурашка — на замок;
Поплилаж кров Ладичинців
Ріками, ріками!

Бо султан, не встигши
Мурашку дістати,
Лютуючи звелїв Туркам
Людий в пень рубати.

Козаки на замку
Довгих дві неділї,
Боронились против Турків.
Хоч з голоду мліли.

По другій неділї,
Нї кришки, нї каплї,
Утулити голод, згагу
Охлявшим від шаблї.

По другій неділї,
Каже пан Мурашка:
Ну, молодцї, жити штука,
Але вмерти — фрашка!

Раз умерти треба,
Чи завтра, чи нинї.
Колиж вмерти, то вмираймо,
Братя, за Вкраїну!" —

„Добре, батьку, кажеш;
Вмерти — то вмираймо!
Умираймо за Вкраїну!" —
Й отворили браму...

Страшнож подивитись,
Як на вороному
У останній раз Мурашка
Виїзджав із дому.

Виїхав Мурашка,
А за ним, як бжоли,
Летять сини України:
Орли та соколи.

Виїхав Мурашка
Неначе змий лютий,
Куди блисне шаблюкою —
Живому не бути.

Куди шабля блисне —
Голова скотилась;
Сиплють собі з вражих трупів
Козаки могилу.

Та й самі лягають
України діти,
Наче в полі під косою
Трава, зілле, квіти...

Поляг пан Мурашка
З всіми козаками;

Вже умовкло „Слава Богу!"
    Тільки чути „Аллаг!.."

IV.

    Побачивши ладижинську
    Високу могилу,
Усміхнулась Україна
    І заголосила.

    Чогож вона усміхнулась?
    Що, бач, її діти
Умирати вміють славно,
    Як ніхто на світі!

    Чогож вона заплакала?
    Що, бач, її діти
Не уміють від неволі
    Свій край захистити!

Григорій Воробкевич

1838—1884.

Григорій був рідним молодшим братом Сидора. Скінчивши православну семинарію в Черновцях став священиком,—короткий час на-[illegible] у Львові. Стративши скоро жінку Григорій попав в недугу, з якої не міг вилічитись. Мимо недостачі здоровля він читав богато творів з українського письменства і перенятий любовю до українського народа зложив кілька гарних віршів з яких видко його великий поетичний талант.

Зі своїми поезіями виступив він 1868. року помістивши їх у спільному галицько-українському літературному журналі „Правда", під псевдонімом Наум Шрам. В 1870. році перенісся на Буковину до Черновець, де став професором в реальній школі, а під конець свого незавидного житя парохом в Топорівцях. — До самої смерти брав він живу участь в літературному та взагалі духовному житю буковинських Українців.

Гарна і натріотична є його поезія під заголовком:

I.

ДУМА.

На риночку в Переяславі
Козацтво зібралось
На пораду — на відраду —
Волї сподівалось.

Мов те море розгойдане
Козаки завзяті
Гомоніли — клекотіли
В гетьманській палаті.

Мов те море гомоніла
Козацькая рада —
Відтак втихла — заніміла...
Здала ся принада.

Московськая принадонька
Злото та таляри, —
Московськая порадонька
Князї та бояри...

А Богдан наш ізлякав ся
Лестної принади,
Та в полковників питав ся
Розумної ради.

Обізвав ся Богун славний
По-вік незабутий,

І розумний у пораді
І у битвах лютий.

„На щож тобі іще слави
„У Москви шукати?
„Хібаж козаки не в силї
„Слави добувати?

„Таж Москалї — лицеміри
„Наварять нам хріну,
„Не додержать свого слова,
„Вдусять Україну!"

Не послухав ти, Богдане,
Богуна поради,
Бо не знав еси, гетьмане,
Московської зради...

Задзвонили у всї дзвони...
Празник наступає;
Козаченьки бють поклони;
Гетьман присягає.

Вірність царю присягає,
Златий хрест цїлує;
Сам Вкраїну розпинає,
Сам її катує...

На Вкраїнї не весело,
Всюди тихо стало.
Все козацтво все лицарство
Живе повсипало.

Мури міста Петербурга
Трупом підпирають,
Мутні води у Ладозї
Кістьми зупиняють,

А колись-то, може буде,
Іздрігнуть ся трупи,
Завалять ся ті палати, —
Мармурові ґрупи;

Із сну свого пробудять ся —
Вздрігнуть ся небоги
Ті козацькі білі кости
В глибинах Ладоги.

Покивають головами
На тебе, гетьмане,
Й загробними голосами
Проклянуть, Богдане;

І не знесуть того горя
І знов полягають,
А над ними мутні води
Гробну пісню заграють.

II.

МОЇ ДУМИ.

Розпустив я мої дому
По світу блукати,
А не найдуть правди й волі
Назад ся вертати.

Пішли літа за літами —
Всї ся повернули,
Просять в мене притулочку,
Мене обгорнули:

„Ой пусти нас, милий батьку,
Знов до тво'ї хати,
Будем Бога небесного
Про тебе благати;

Бо на світї дивно стало,
Воленька щезає,
А про думи сердешнії
Вже ніхто не дбає.

Бо на світї дивно стало,
Правда зледащіла,
А народня пісня-дума
Повік заніміла.

Пустив же я моїх діток
До бідної хати.
Притулив їх до серденька
Як дитину мати.

І тїшу ся знов із ними,
Не пущу нїколи,
Хиба діждуї хоч на старість
І правди і волї.

. . . .

Pachovs'kyi, Mykhailo
Iliustrovane ukraïns'ke pys'menstvo v zhytiepysiakh